

Konspekt, który w zamierzeniu moim
może być pomocą dla osób,
pragnących oprowadzać po Wystawie Biblii
i chcą się przygotować do wykonania tego
dzieła.

Wojtek Apel, Gliwice, listopad 2018 r.

Wydruk roboczy wersji roboczej, 14 grudnia 2018

Początek dalszych prac – marzec 2019

*Pan Jezus swoim uczniom powiedział:
Gdy Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie Jego moc
i będziecie moimi świadkami w Jeruzalem i w całej
Judei, i w Samarii, i aż po krańce ziemi,
... ale nie zapomnijcie, że w Zabrze też.
(Dz 1:8, paraf.)*

*Pana Boga uświęcajcie w waszych sercach
i bądźcie zawsze gotowi udzielić odpowiedzi każdemu,
kto domaga się od was uzasadnienia waszej nadziei.
Ale czyńcie to z łagodnością, bojaźnią, mając sumienia
czyste.*

(1P3:15 tr)

Spis treści

Spis treści	2
Wstęp	4
Dział #1: Pisma hebrajskie	6
1. Czy Pan Bóg dał nam Pismo Święte czy też swoje Słowo? (#1, E)	6
2. Pismo spółgłoskowe (#1, H)	7
3. Kiedy spisano Torę (#1, E, H, Ap)	7
4. Qumran i zwoje z nad Morza Martwego (#1, H, Ap)	8
5. Masora, jak rozpoznać hebrajskie pismo spółgłoskowe (#2, H)	9
6. Przestroga. Odejdźcie do Bożego Słowa? (#3, Hk)	9
7. Ile lat ma ziemia? Genealogie (#3, W)	11
Dział #2: Pisma greckie	13
8. Septuaginta (LXX) – myśli hebrajskie zapisana po grecku (#1, H)	13
9. Synod w Jamne i odcięcie się Żydów od LXX (#3, Hk)	14
10. Pisma Nowego i Starego przymierza - Pieczęć Malachiasza (#1, E)	15
11. Biblia to księga prorocza a Izrael narów wybrany (#1, W)	16
12. Datowanie pism – paleografia (#3, Ap)	17
13. Zachowanie pism Nowego Testamentu (#1, H, A, Ap)	18
14. Lista zachowanych papirusów NT (#3, Ap)	20
Dział #3: Kościół zachodni i kultura łacińska	21
15. Wulgata - przekład św. Hieronima	21
16. Problemy z przekładem Hieronima (#3, Hk)	22
17. Średniowieczne przekłady narodowe (#1, H, E, W)	23
18. Ważne wydarzenia określające koniec średniowiecza (#1, H)	25
Dział #4: Renesans, odrodzenie i reformacja	26
19. Wynalazek Gutenberga to II rewolucja informacyjna. (#1, H)	26
20. Erazm, krytyka tekstu, Textus Receptus (3, Ap)	27
21. Czy starsze manuskrypty są lepsze niż młodsze (#3, Ap)	28
22. Poliglota kompluteńska (#2, H, Hk)	30
23. Problemy z Wulgatą (#3, Hk)	30
24. Przekłady angielskie (#1, H)	31
25. Rozwój szaty graficznej Biblii na przykładzie 3 wydań angielskich (#2, H)	32
26. Przekłady niemieckie (#1, H)	33
27. Kanon Biblii (#2 W, Ap)	34
28. Kontrreformacja i atak na reformację (#2, Hk, Ap)	35
29. Osobista Biblia Jana Sebastiana Bacha (#3, W, H)	36
Dział #5: Polskie przekłady	38
30. Polskie przekłady renesansowe (#1, H)	38
31. Przekłady słowiańskie (#3, Hk)	39
32. Zachęta do studiowania Pism (#3, W)	40
33. Współczesne przekłady polskie (#1, E, H, Hk)	41
34. Nauczajcie czy uczynicie uczniami – dbałość o szczegóły (#1, W)	44
35. Biblia na świecie – działalność Biblijne Stowarzyszenie Misyjne (#3, W)	44
36. Biblia a nowe media (#1, E)	45
Spis eksponatów.....	46

Indeks definicji	47
------------------------	----

Wstęp

Moje świadectwo

Fakty:

- 2013 Odkrycie UBG
- studiowanie problemu wiarygodności Pism – zima 2013/2014
- Luty 2014 – nowa siedziba 3S w Katowicach
 - Studiowanie Pism ze znajomymi na bazie UBG
 - Wystawa Biblii w Katowicach, w maju 2014 – poznaję Darka
- Maj 2016 – koncert „*Muzyka i Słowo, trzy radości w tym Biblia*” – zwiększam zaangażowanie.

Moje uwagi wstępne dla oprowadzających:

- Cel materiału wyjaśnić
 - Roboczy, to są notatki – przepraszam za błędy, proszę o pomoc w rozwoju
- Mój cel, a więc i moje serce.
- Sposoby prowadzenia rozmów:
 - Rozmowa
 - Rozmowa przeze mnie kontrolowana
 - Seminarium
 - Wykład (to już nie rozmowa)
- Rozróżnić – czym innym jest przemowa do grupy czym innym rozmowa z pojedynczą osobą, bądź małą grupą, gdy można mieć kontakt z odbiorcą i kontrolując rozmowę mówić jednak to, co może słuchaczowi przynieść pożytek.
- Ten materiał nie jest przewodnikiem po wystawie! To materiał szkoleniowy dla osób, które chcą po wystawie oprowadzać gości świadcząc im o wspaniałości Boga, który dał nam Swoje słowo.
- Czy ja jestem ekspertem? Nie! Ale jestem świadkiem.
- Aby nie było zbędnych kontrowersji z osobami odwiedzającymi wystawę (w większości to katolicy), jeżeli nie ma wyraźnej potrzeby w materiałach cytuję Biblię Tysiąclecia jako najbardziej znaną, osłuchaną i polecaną wśród Polaków a do tego posiadającą imprimatur.

Struktura tego dokumentu

Podział

- Podział na działy – bo jest ich powiedzmy, że 5
- Podział na tematy. Każdy temat może mieć:
 - Wstęp – jedno zdanie opisujące problem. W temacie określam grupę docelową tego tematu oraz jego powiązanie z innymi tematami.
 - Ekspozyty – formalna nazwa, ewentualnie bardzo krótki opis.
 -
 - Definicje pojęć – fajnie, gdyby było w ramce, boksie
 - Dyskusję problemów
 - Dodatki

Formatowanie tekstu:

- Nagłówek 1 – na działy
- Nagłówek 2 – na tematy
- Nagłówek 3 – na części w temacie: eksponaty, definicje, dyskusję dodatki

Okodowanie tematyki**Poziom**

- (1) – temat podstawowy, dla wszystkich zwiedzających;
- (2) – temat dla ludzi zainteresowanych religią, kulturą;
- (3) – temat dla wyraźnie zainteresowanych Biblią, studiujących Biblię, historię lub historię kościoła.

Tematyka:

- (E) tematy misyjne, przydatne do prezentacji ewangelii
- (H) ciekawostki historyczne dotyczące historii powszechnej
- (K, Hk) kościół, historia kościoła
- (A, Aw) tematy apologetyczne - obrona wiary
- (A, Ap) tematy apologetyczne - obrona wiarygodności Pism
- (P) plan dziejów, prorocstwa i eschatologia
- (W) pomocne do budowania wiary, poznawania Boga

ToDo:

- rozdzielić listę eksponatów od listy materiałów (plansze, kartki, zdjęcia)
- do definicji dodać: kolakcjonowanie
- może dać punkt o „wyższej krytyce tekstu” albo przynajmniej definicję kompromitującą takie naukowe podejście
- przykład użycia Sekcji Ammoniusza i Kanonów Euzebiusza w Kodeksie Synajskim – mocne, ale poziom 5!

Dział #1: Pisma hebrajskie

1. Czy Pan Bóg dał nam Pismo Święte czy też swoje Słowo? (#1, E)

Wstęp

Ten temat to ogólny wstęp do Wystawy Biblii (co wcale nie oznacza, że należy od niego zaczynać). Warto powiedzieć, że Bóg się objawia, a Biblia to zbiór ksiąg uważanych przez wielu ludzi za natchnione przez Boga (taka definicja nie może budzić kontrowersji). Kluczowym problemem w tym temacie jest pragnienie Boga, aby Jego Słowo było przechowywane w ludzkich sercach a nie w stojących w bibliotekach księgach.

Ekspozyty

1. Manuskrypt hebrajskiego pisma spółgłoskowego. Replika.
Wyprawiona skóra jako nośnik.
2. Manuskrypt hebrajskiego pisma spółgłoskowego. Pergamin jako nośnik. Replika.
3. Papirus jako nośnik pisma. Fragmenty pism hebrajskich i greckich na arkuszach papirusu. Repliki.
4. Kamienne tablice z 10 przykazaniami zapisanymi w paleohebrajskim. Replika.
5. Fragment tabliczki z pismem klinowym.
Replika zawierająca fragment „*Legendy o Gilgameszu*” zapisanej pismem klinowym.
6. Cylinder Cyrusa. Replika.

http://pl.wikipedia.org/wiki/Cylinder_Cyrusa

Definicje

- **Biblia, Pismo Święte** - zbiór ksiąg, spisanych pierwotnie w językach hebrajskim, aramejskim i w greckim, uznawanych przez wielu ludzi za pisma natchnione przez Boga. Słowo Biblia pochodzi z greckiego słowa βιβλία, biblia – księgi, a to liczba mnoga od słowa βιβλίον, biblion – oznaczającego zwój papirusu, księgę.
- **Pergamin** – materiał pisarski wyrabiany ze skór zwierzęcych.
- **Welin** – bardzo cienki, delikatny pergamin wytarzany ze skór cielęcych.
- **Zwój** – pierwotna postać książki w formie długiej wstęgi nawiniętej na dwa drążki.
- **Kodeks** – stosowana od I wieku jedna z form książki, zbiór kart złączonych (szytych, klejonych) na brzegu nazywanym grzbietem książki. Karty kodeksu zrobione są z papirusu, pergaminu lub papieru.
- **Masora** – system dopisywania samogłosek do spółgłoskowego pisma hebrajskiego oraz metody zabezpieczenia treści poprzez wprowadzenie na marginesach dodatkowych informacji (coś jak dziś sumy kontrolne w systemach komputerowych).
- **Masoreci** - żydowski ruch religijny skupiający się na zachowaniu i wiernym przepisywaniu pism. Masoreci pomiędzy IV a IX wiekiem stworzyli masorę.
- **Kodeks z Aleppo** – najstarszy z zachowany przez społeczność Żydów (prawdopodobnie z IX wieku) kodeks zawierający wszystkie pisma ST zapisane w masorze.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_z_Aleppo
- **Kodeks Leningradzki** – przechowywany w Petersburgu (dawniej Leningrad) a pochodzący z XI wieku kodeks zawierający całość ST.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Leningradzki

Dyskusja

- Zadajmy sobie poważne pytanie: Czym są słowa? Czy to są dźwięki? – nie. Dźwięki (drżania powietrza, zjawisko fizyczne) wybrzmiewają. Czy to forma graficzna? – nie. Pismo to znaki graficzne na jakimś nośniku, to martwy przedmiot. Pismo wymaga czytelnika. A może słowa część pewnej idei w umyśle? Tak! Słowa to części zdań, słowa niosą jakąś myśl, idee, słowa wymagają umysłu, słowa dotyczą osób.
- Rola pisma w życiu człowieka:
 - Dziś? - przenieść informację w czasie lub przestrzeni. Stara książka w bibliotece przenosi wiedzę w czasie; list, faktura, gazeta przenosi informację w przestrzeni.
 - U hebrajczyków? – skoro nośnikiem ma być pamięć człowieka to pismo ma sprawdzić czy się dobrze pamięta i pomagać w uczeniu się, w zapamiętaniu.
 - Hebrajczycy stworzyli pismo, aby dobrze pamiętać, z czego można wyciągnąć wniosek, że chcieli być sami nośnikiem Słowa Bożego, chcieli je pamiętać, mieć je w sercach.
- Czy Pan Bóg chciał abyśmy pamiętali Jego słowa? Tak. Potwierdza to cytat z księgi Potworzonego Prawa 6:5-7:
*Będziesz miłował Pana, Boga twojego, z całego swego serca, z całej duszy swojej, ze wszystkich swych sił. **Niech pozostaną w twym sercu te słowa, które ja ci dziś nakazuję. Wpoisz je swoim synom, będziesz o nich mówił przebywając w domu, w czasie podróży, kładąc się spać i wstając ze snu.***

2. Pismo spółgłoskowe (#1, H)

Temat dający możliwość interakcji z grupą. Można dać do przeczytania przykłady polskich tekstów spółgłoskowych i wyjaśnić, że spokojnie można czytać w ten sposób teksty, które się zna.

Ekspozycja

7. Przykłady polskich tekstów zapisanych spółgłoskowo. Karta A4.

Definicje

- **Pismo spółgłoskowe** – sposób zapisu języka bez wykorzystania samogłosek używany głównie w językach semickich: arabskim, hebrajskim, aramejskim.

Dyskusja

- Co znaczy **PLK**? Dla polonisty to Polak, dla informatyków *plik, palik* dla ogrodników, *piłka pałka* albo *Polka* dla policjantów. Wniosek: do odczytania potrzebny jest kontekst.
- A co znaczy **PLSK** w tym tekście?
JSZCZ **PLSK** N ZGNŁ KD M ŻJM
C NM BC PRZMC WZŁ SZBL DBRZM
- Hebrajczycy nie mieli telewizji przez co mieli dużo więcej czasu na rozważanie, uczenie się, przemyślenia. Mieli mniej ogłupione umysły.

3. Kiedy spisano Torę (#1, E, H, Ap)

Kiedy rozpoczęto proces spisywania Biblii? W Biblii czytamy, że spisywanie rozpoczął Mojżesz, a więc około 1500 lat przed Panem Jezusem.

Ekspozyty

8. Tora, zwój pergaminowy. Fragment Prawa Mojżeszowego zapisany na pergaminie odręcznym pismem hebrajskim. Pergamin pochodzi z Rosji z XVII wieku. Zwój zaczyna się od słów Księgi Liczb 22:32 zawierających tetragram Imienia Bożego „(...) do niego Anioł JHWH powiedział: po co zbijeś oślicę swoją”.
9. Jad. Srebrny wskaźnik do czytania Tory podczas odczytów Starego Testamentu w Synagodze. Pałeczka z zakończeniem w kształcie dłoni, ułatwiająca wskazywanie i czytanie fragmentów.

Definicje

- **Tora** - pięć pierwszych ksiąg Biblii, (stąd także właściwe nazwy: *Pięcioksiąg*, *Pentateuch*). Tora to najważniejszy tekst objawiony judaizmu.

Dyskusja

- Świadczenie Pisma o spisywaniu Pisma znajdujemy w Księdze Wyjścia 24:1-6
*I rzekł Pan do Mojżesza: Wstąp do Pana, ty oraz Aaron, Nadab, Abihu i siedemdziesięciu ze starszych Izraela (...) Wrócił Mojżesz i obwieścił ludowi wszystkie słowa Pana i wszystkie Jego polecenia. Wtedy cały lud odpowiedział jednogłośnie: Wszystkie słowa, jakie powiedział Pan, wypełnimy. **Spisał więc Mojżesz wszystkie słowa Pana.** Nazajutrz wczesnie rano zbudował ołtarz (...) Potem polecił młodzieńcom izraelskim złożyć Panu ofiarę (...) **Mojżesz zaś (...) wziął Księgę Przymierza i czytał ją głośno ludowi. I oświadczyli: Wszystko, co powiedział Pan, uczynimy i będziemy posłuszni.***
- Mojżesz żył w XIII wieku przed Chrystusem i ten okres można przyjąć za początek spisywania Tory.
- Problem: czy Mojżesz mógł w Torze (Pwt 34:5) opisać swoją śmierć? Ale czy ktoś twierdzi, że Mojżesz jest autorem całości Pięcioksięgu?

4. Qumran i zwoje z nad Morza Martwego (#1, H, Ap)

To ciekawa historia mogąca zainteresować słuchaczy, którzy często coś o Qumran słyszeli. Temat jest też ważny z apologetycznego punktu widzenia, do potwierdzenia wiarygodności przekazu pism ST.

Ekspozyty

10. Mapa obrazująca gdzie znajduje się Qumran.
11. Fotografia grot w Qumran. Plansza.
12. Fotografie Muzeum Księgi: kopia i wnętrze. Plansze.
13. Odwzorowanie zwojów z Qumran. Repliki dzbanów (3 szt), papirusów (7 szt), skóra zapisana pismem hebrajskim (3 szt).
14. Wielki Zwój Izajasza (Oznaczony jako 1QIsaa). Replika wdrukowana jako inscenizacja.
<http://pl.wikipedia.org/wiki/1QIsaa>

Definicje

- **Zwój** – pierwotna postać książki w formie długiej wstęgi nawiniętej na dwa drążki.
- **Manuskrypt** – (łac. *manuscriptum* 'rękopis' od *manus* 'ręka' i *scriptum* 'rzecz napisana') – zapisany odręcznie tekst, zwykle zabytkowy zwój, kodeks, książka lub dokument pochodzących z okresu przed upowszechnieniem się druku.
- **Esseńczycy** – jedne z żydowskich stronnictw religijnych działający w czasach Jezusa w Izraelu. Jedną z czynności, którą zajmowali się było przepisywanie Pism co wyjaśnia

ukrycie zbiorów biblioteki świątyni Jerozolimskiej blisko jednej z ich siedzib, w Qumran.

- **Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS)** - współczesne wydania krytyczne ST, z których tłumaczy się na języki narodowe. W Stuttgarcie mieści się instytut (*Deutsche Bibelgesellschaft*) który je wydaje.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblia_Hebraica_Stuttgartensia

Dyskusja

- Historia odkrycia na tle historii państwa Izrael (odkrycia to 1947 a maj 1948 to proklamacja niepodległości Izraela).
 - Opowiadanie o beduińskich pastuszkach, o robieniu ze zwojów sznurówek, o handlarzach starociami.
 - Więcej można poczytać, pamiętając, że Wikipedia czasem kłamie:
http://pl.wikipedia.org/wiki/Rękopisy_z_Qumran
http://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_rękopisów_z_Qumran
- Znaczenie Qumran – uwiarygodnienie treści znanych nam pism:
 - uwiarygodnienie pism ST poprzez przeniesienie najstarszej kopii pism ST prawie 1000 lat do wstecz. Do czasu odkryć najstarsze kopie to Kodeks z Allepo i Kodeks Leningradzki a więc X wiek. Po Qumran dostępne są kopie z III wieku przed Chrystusem, kopie które zawierają praktycznie taką samą treść.
 - Uwaga: czasem pojawia się kontrowersja odnośnie liczby różnic pomiędzy manuskryptami z Qumran i tekstami masoretów.
Dobry artykuł na ten temat jest tu:
<http://dss.collections.imj.org.il/isaiah>
- Uwiarygodnienie technologii (sposobu) kopiowania manuskryptów hebrajskich przez masoretów. Tysiące lat kopiowali i kopiowali bez błędów! Można opowiedzieć o tym jak to robiono (czytanie po słowie, powtarzanie przez skrybę, ponowne czytanie i dopiero zapisane słowa, a potem kontrola przez kogoś innego).

5. Masora, jak rozpoznać hebrajskie pismo spółgłoskowe (#2, H)

Prosty temat, w którym można zebrać uwagę zwiedzających – pokazać dwa rodzaje pisma aby sami dostrzegli różnicę, czyli dopisane kropki.

Dyskusja

- Wg Żydów do Tory nie wolno nic dopisać – więc dorysowane kropki są poza tekstem.
- Przy okazji pokazywania masory można pokazać zapiski na marginesach.

6. Przestroga. Odejście do Bożego Słowa? (#3, Hk)

Temat, który ma być zachętą, ale i ostrzeżeniem dla wierzących. Ostrzeżeniem, co się dzieje, gdy wierzący odchodzą od Słowa, a zachętą do uczenia się na pamięć, co najmniej wersetów, ale może i akapitów, sekwencji, struktur czy nawet całych ksiąg.

Dyskusja

- Fakt, że masoreci musieli wprowadzić punktowanie (dopisywanie samogłosek) aby każdy potrafił przeczytać jest dowodem na to, że z czasem Żydzi przestali się uczyć Tory na pamięć, nie uczyli swoich dzieci i nie pamiętali. Czy nie to było powodem, że w czasie nawiedzenia przez Mesjasza nie rozpoznali Go?
- W czasach Jezusa powszechnie używany był już język aramejski, ale hebrajski był Żydom znany (dowód: przemowa Pawła w Jerozolimie -> Dz 21:39-22-3)

Paweł [powiedział do strażnika] - Jestem Żydem z Tarsu obywatelem znacznego miasta w Cylicji. Proszę cię, pozwól mi przemówić do ludu. Gdy pozwolił, Paweł stojąc na schodach dał znak ręką ludowi, a gdy nastąpiła zupełna cisza, odezwał się po hebrajsku tymi słowami: Bracia i ojcowie, słuchajcie, co teraz do was powiem na swoją obronę. Usłyszawszy, że mówi w języku hebrajskim, uciszyli się jeszcze bardziej. Ja jestem Żydem - mówił - urodzonym w Tarsie w Cylicji. Wychowałem się jednak w tym mieście, u stóp Gamaliela otrzymałem staranne wykształcenie w Prawie ojczystym.

- Hebrajski był używany w liturgii, pewnie tak jak do niedawna (w Polsce do 1974 roku) łacina była językiem liturgii w kościele rzymskokatolickim. Starsi Polacy pamiętają „*Pater noster, qui es in caelis: sanctificetur nomen Tuum, ...*” ale czy te łacińskie słowa pomagają im to w utrzymaniu bliskiej relacji z Ojcem w Niebie?
- Można przypomnieć odnalezienie Pisma za Jozjasza: 2Krl 22:3-8
W osiemnastym roku panowania król Jozjasz [tj. 622 rok p.Ch.] posłał pisarza Szafana, (...) do świątyni Pańskiej z następującym poleceniem: Idź do arcykapłana Chilkiasa. (...) Wówczas to arcykapłan Chilkiasz powiedział do pisarza Szafana: Znalazłem księgę Prawa w świątyni Pańskiej. I dał Chilkiasz księgę Szafanowi, który ją czytał. Następnie pisarz Szafan udał się do króla i (...) doniósł: Otrzymałem też od kapłana Chilkiasa pewien zwój. I Szafan odczytał go przed królem. Gdy król usłyszał słowa zwoju Prawa, rozdarł swoje szaty!
- Podobna sytuacja miała miejsce później, w 5 wieku przed Chrystusem, po Niewoli Babilońskiej. O czytaniu Pism za Nehemiasza przez kapłana Ezdrasza czytamy w Księdze Nehemiasza 8:1-12 (uwaga: początek w 7:14b)
*(7:14b) Gdy nadszedł siódmy miesiąc – a Izraelici mieszkali już w miastach swoich – (1) wtedy zgromadził się cały lud, jak jeden mąż, na placu przed Bramą Wodną. I domagali się od pisarza Ezdrasza, by przyniósł księgę Prawa Mojżeszowego, które Pan nadał Izraelowi. (2) Pierwszego dnia siódmego miesiąca (według Kpł 23:28 to jest święto – **dzień prześlągan**) kapłan Ezdrasz przyniósł Prawo przed zgromadzenie, w którym uczestniczyli przede wszystkim mężczyźni, lecz także kobiety oraz wszyscy inni, którzy byli zdolni słuchać. (3) I czytał z tej księgi, zwrócony do placu znajdującego się przed Bramą Wodną, od rana aż do południa przed mężczyznami, kobietami i tymi, którzy mogli rozumieć; a uszy całego ludu były zwrócone ku księdze Prawa. (4) Pisarz Ezdrasz stanął na drewnianym podwyższeniu, które zrobiono w tym celu. Przy nim stanęli po prawicy: Mattitiasz, Szema, Anajasz, Uriasz, Chilkiasz i Maasejasz; a po lewicy: Pedajasz, Miszael, Malkiasz, Chaszum, Chaszbadana, Zachariasz i Meszullam. (5) Ezdrasz otworzył księgę na oczach całego ludu – znajdował się bowiem wyżej niż cały lud; a gdy ją otworzył, cały lud powstał. (6) I Ezdrasz błogosławił Pana, wielkiego Boga, a cały lud, podniósłszy ręce, odpowiedział: Amen! Amen! Potem oddali pokłon i padli przed Panem na kolana, twarzą ku ziemi. (7) A lewicy: Jozue, Bani, Szerebiasz, Jamin, Akkub, Szabbetaj, Hodiasz, Maasejasz, Kelita, Azariasz, Jozabad, Chanan, Pelajasz objaśniali ludowi Prawo, podczas gdy lud pozostawał na miejscu. (8) Czytano więc z tej księgi, księgi Prawa Bożego, dobitnie, z dodaniem objaśnienia, tak że lud rozumiał czytanie. (9) Wtedy Nehemiasz, to jest namiestnik, oraz kapłan–pisarz Ezdrasz, jak i lewicy, którzy pouczali lud, rzekli do całego ludu: Ten dzień jest poświęcony Panu, Bogu waszemu. Nie bądźcie smutni i nie płaczcie! Cały lud bowiem płakał, gdy usłyszał te słowa Prawa. (10) I rzekł im Nehemiasz: Idźcie, spożywajcie potrawy świąteczne i pijcie słodkie napoje, poślijcie też porcje temu, który nic gotowego nie ma: albowiem poświęcony jest ten dzień Bogu naszemu. A nie bądźcie przygnębieni, gdyż radość w Panu jest waszą ostoją. (11) A lewicy uspokajali cały lud, wołając: Uspokójcie się! Wszak ten dzień jest święty. Nie bądźcie przygnębieni! (12) I cały lud poszedł, by jeść, pić, rozsyłać porcje i wyprawić wielkie obchody radosne, gdyż zrozumieli to, co im ogłoszono.*

- Czytanie Pisma nie daje życia wiecznego. To nie jest jakiś religijny uczynek, sakrament lub sakramentarium. Dlaczego więc warto badać Pisma? Pan Jezus powiedział: (J5:39) *Badajcie Pisma; sądzicie bowiem, że w nich macie życie wieczne, a one dają świadectwo o mnie.* (Ps 40:8) *Wtedy powiedziałem: Oto przychodzę; w zwoju księgi o mnie napisano.*
Mamy więc co najmniej dwa powody:
 - Pismo Święte jest świadectwem o Jezusie
 - Czytając te świadectwa możemy poznać Jego osobę, a On już może dać życie wieczne, bo wielokrotnie o tym zapewniał.
- Dobrze jest przypomnieć sobie fragmenty z Pism NT na temat ważności Pism:
 - Dz 17:11 tpnt - *A ci byli szlachetniejsi od tych w Tesalonice, gdyż przyjęli [głoszone przez apostoła Pawła] Słowo Boże z całą gotowością, codziennie badając Pisma, czy tak się te rzeczy mają.*
 - Hbr 4:12 tpnt - *Bo Słowo Boże jest żywe i skuteczne, ostrzejsze niż każdy miecz obosieczny, przenikające aż do rozdzielenia duszy, jak i ducha, stawów, jak i szpiku, zdolne do osądzenia zamysłów i intencji serca.*
 - 2Tm 3:16-17 tpnt - *Bo całe Pismo przez Boga jest natchnione i jest pożyteczne do (1) nauki, do (2) wykazania błędu, do (3) poprawy, do (4) wychowywania w sprawiedliwości, aby człowiek Boży był w pełni gotowy, wyposażony do wszelkiego dobrego dzieła.*
 - 1P 2:2-3 tpnt - *Jak nowonarodzone niemowlęta, zapagnijcie usilnie niesfałszowanego, duchowego mleka, abyście przez nie otrzymali wzrost, jeśli tylko skosztowaliście, że dobrotliwy jest Pan.*
 - Kol 3:16 tpnt - *Słowo Chrystusa niech mieszka w was obficie; we wszelkiej mądrości, nauczajcie i napominajcie się wzajemnie przez psalmy i hymny, i pieśni duchowe, z wdzięcznością śpiewajcie w sercach waszych Panu.*

7. Ile lat ma ziemia? Genealogie (#3, W)

Temat trudny ale pomocny, bo można go zrobić bezpiecznie i ciekawostkami zaciekać, ale można i ostro, wchodząc w kontrowersje z ewolucjonistami. Dla wierzących może to być dobry materiał do budowania intelektualnych podstaw wiary.

Ekspozaty

15. Timechart History of the World, Edward Hull. Materiał ilustrujący 6000 lat historii świata. (ISBN: 1-86118-904-4)
16. Panorama Biblii. Wydawnictwo Łaska i Pokój, 1987.

Definicje

- **Genealogia** (z Greki γενεά, genos – "ród" oraz λόγος, logos – "słowo", "wiedza") – jedna z nauk pomocniczych historii, zajmująca się badaniem więzi rodzinnych między ludźmi.

Dyskusja

- Czy Noe spotkał Adama? Nie, bo urodził się w 1057 roku, a Adam zmarł w 931). Ale jego dziadek, Metuzelach tak, bo urodził się w 688. Metuzalech znał też wszystkich po Adamie: Seta, Eosza, Heocha.
- Czy Abraham spotkał Noego? Niewykluczone, bo Abraham (wtedy jeszcze Abram) urodził się w 1947 a Noe żył do roku 2007.
- Kim był tajemniczy Melchizedech? Czy jest możliwość, że był nim Sem, syn Noego?

- Jak zmieniała się długość życia ludzi po potopie – temat dla fizyka i matematyka.
(Muszę to w końcu opracować, bo to jest cenne !!!)

Dział #2: Pisma greckie

8. Septuaginta (LXX) – myśli hebrajskie zapisana po grecku (#1, H)

Temat jest dobrym łącznikiem pomiędzy światem hebrajskim a światem greckim i rzymskim.

Ekspozyty

17. Codex Sinaiticus (Kodeks Synajski), faksymile pochodzącego z IV wieku kodeksu Septuaginty i pism Nowego Testamentu.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Synajski
18. Vaticanus B (Kodeks Watykański B), faksymile pochodzącego z IV wieku kodeksu z Biblioteki Watykańskiej (Septuaginta i pisma Nowego Testamentu).
http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Watykański
19. Biblia *Pierwszego Kościoła* – współczesny przekład ks. Popowskiego (podstawą tłumaczenia ST jest z Septuaginta).

Definicje

- **Prozelita** – człowiek szukający Boga, który rozpoznał Stwórcę w Bogu Izraela i przyłączył się do ludu Izraela poprzez obrzezanie i życie z zachowywaniem praw zapisanych w Torze.
- **Septuaginta, LXX** (z łac. *siedemdziesiąt*) – pochodzący z III w. p.Ch. przekład Tory i innych pism hebrajskich na grekę. Nazwa nawiązuje do legendy o powstaniu dzieła, a oznaczenie LXX to zapisana liczbami rzymskimi liczba 70.
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Septuaginta>
- **Faksymile** - (od łac. *fac simile*, dosł. „czyń podobnie”) - reprodukcja w miarę dobrze oddająca oryginał, tj. starająca się zachować jej treść, braki, format, korekty, notatki i znaki umieszczone w manuskrypcie. Nie mylić z reprintem.
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Faksymile>
- **Reprint** – przedruk, ponowny wydruk - ponowne opublikowanie utworu, bez zmiany treści lub z niewielkimi zmianami (usunięcie błędów drukarskich, dodanie informacji o redakcji). Na wystawie reprinty starają się oddać charakter pierwszych wydań, czyli być wykonane w takiej samej technologii, na podobnym papierze, z zachowaniem formatu i okładki.

Dyskusja

- Aleksander Wielki okrywa w Babilonie bibliotekę zachowaną w postaci glinianych tabliczek z pismem klinowym. Zawarte w niej informacje dają mu do myślenia o znaczeniu wiedzy zawartej w księgach. Sam jednak nie zdążył zbudować swojej biblioteki, bo szybko zginął.
- Legenda o Bibliotece Aleksandryjskiej – Ptolemeusz I Soter (367-283), jeden przyjaciół Aleksandra i jeden z jego dowódców wojskowych realizuje pomysł i buduje w Aleksandrii bibliotekę. Inna legenda mówi, że Bibliotekę Aleksandryjską spalili chrześcijanie w V wieku, legenda rozpropagowana przez ładny, ale propagandowy film pt. „Agora” promujący pogańską uczoną Hypatę (Ἰππατία).
http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_Aleksandryjska
- legenda o powstaniu LXX: przyjechało z Jerozolimy 70 rabinów i w 70 dni przetłumaczyli (Uwaga: istnieją wersje legendy mówiące o 72 rabinach bo 6 rabinów z 12 plemion Izraela, ale kto może wiedzieć, jak to było?).
- Ślady wpływu LXX na kulturę grecką i rzymską:

- Traktaty filozoficzne Filona z Aleksandrii (Żyda żyjącego pomiędzy 10 rokiem przed Chrystusem a 40 po) spisane są po grecku, ale rozwijają myśl teologiczną hebrajską używając pojęć i języka LXX.
- W Dziejach Apostolskich widać przedchrześcijański prozelityzm (Dz 13:43, 2:11, 6:5) bo apostołowie spotykają prozelitów, którzy chętnie przyjmują informację o Mesjaszu - Jezusie. Skąd wiedzieli o Jego zapowiedziach? Z Septuaginty.
- W trakcie spotkania apostołów w Jerozolimie (około roku 55) apostoł Jakub powiedział, że „Z dawien dawna bowiem w każdym mieście są ludzie, którzy co szabat czytają Mojżesza i wykładają go w synagogach” (Dz15:21). Ważne pytanie: W jakim języku „czytają Mojżesza”? Hebrajskim? Raczej nie. Aramejskim? Pewnie na wschodzie tak, ale na zachodzie? Na pewno po grecku, bo takim językiem porozumiewano się w basenie Morza Śródziemnego. A więc Septuaginta.
- (#2, H, Hk) Zachowanie rękopisów Septuaginty - przetrwały praktycznie tylko te przepisywane przez chrześcijan. Po upadku Świątyni Jerozolimskiej Żydzi zwalczali ten przekład (patrz: Synod w Jamne), gdyż był on wykorzystywany przez pogan i chrześcijan.
- (#3, W) Problem: bardzo trudno w języku greckim oddać monoteistyczną myśl hebrajską. (Polecana lektura dodatkowa: Dawid Gruber, *Kopernik i Żydzi*, Kraków 2012).

9. Synod w Jamne i odcięcie się Żydów od LXX (#3, Hk)

Trudny temat, ale warto o tym wiedzieć, choć temat kontrowersyjny a niektórzy liberałowie nie wierzą w ten synod (około roku 90 n.e.). Wyjaśnia, dlaczego nie zachowała się Septuaginta w środowisku Żydowskim a jedynie w wersjach, które zachowali chrześcijanie. Rozważając temat duchowo ciekawe jest też podobieństwo Synodu w Jamnie do Soboru Trydenckiego.

!!! dodać link do artykułów dla zainteresowanych. !!!

Definicje

- **Józef Flawiusz** (gr. Ἰώσηπος Φλάυιος, 37-94) – żydowski historyk pochodzący z rodziny kapłańskiej. Autor ważnych dla historyków dzieł, między innymi: „*Dziejów starożytnego Izraela*” oraz „*Dzieje wojny żydowskiej przeciwko Rzymianom*”.
- **Heinrich Graetz** (ur. jako Tzvi Hirsh Graetz 1817- 1891) – niemiecki uczyony pochodzenia żydowskiego, autor pierwszej syntetycznej „*Historii Żydów*” od czasów biblijnych do czasów mu współczesnych.
- **Talmud** (hebr. תלמוד talmud – *nauka*) – jedna z podstawowych ksiąg judaizmu, napisana w języku aramejskim, jest komentarzem do Tory, w którym wyjaśniono, jak przestrzegać prawa zawarte w Torze w warunkach po zburzeniu świątyni Jerozolimskiej i po wypędzeniu Żydów z Palestyny na początku II wieku. Pełni rolę katechizmu. Talmud składa się z dwóch części: Miszny i Gemary.
- **Miszna** to spisany zbiór odpowiedzi napisanych przez rabinów do wiernym, którzy zapytywali, jak interpretować praktycznie określone zapisy zawarte w Torze.
- **Gemara** to bardzo obszerny komentarz do poszczególnych fragmentów Miszny, jeszcze bardziej precyzyjnie ustalający właściwe zachowanie pobożnego Żyda w danej sytuacji.
- **Targumu** - ??? definicja jest chyba przy w Poliglocie Kompuleńskiej !!!

Dyskusja

- Czy to dobrze, gdy przełożeniu ludu, starsi, nauczyciele zamiast uczyć przechowywania Słowa Bożego w sercach, wychodzą założenia, że to zbyt skomplikowane i dają ludziom proste przepisy na życie w formie katechizmów? Czy Bogu o to chodziło? Czy czasem w ten sposób nie tworzą się religie?

10. Pisma Nowego i Starego przymierza, Pieczęć Malachiasza (#1, E)

Krótki i prosty temat będący dobrym łącznikiem ST do NT. Dobrze przedstawić Biblię jako księgę proroczą: zapowiedzi i ich wypełnienie, bo Bóg uwiarygadnia się przez to, że wykonuje to co zapowiedział.

Dyskusja

- Okres pomiędzy ST a NT to prawie 400 lat. Ostatni prorok, Malachiasz (nie mylić z bp. Malachiaszem, żyjącym w Irlandii w XI wieku, a któremu przypisuje się prorocтва, przepowiednie na temat papieży). Prawdziwy, bo biblijny prorok Malachiasz żył w V w. p.Ch. (patrz: Panorama Biblii albo genealogia).
- Dobre miejsce na dygresje o prawdziwych i fałszywych prorokach. Co mówi Biblia:
 - Księga Powtórzonego Prawa 13:1-5
Tych wszystkich rzeczy, przeze mnie nakazanych, pilnie będziecie przestrzegać, by je wykonać: niczego nie dodasz i niczego nie ujmiesz. Jeśli powstanie u ciebie prorok lub wyjaśniacz snów i zapowie znak lub cud, i spełni się znak albo cud, jak ci zapowiedział, a potem ci powie: Chodźmy za bogami cudzymi - których nie znasz - i służmy im, nie usłuchasz słów tego proroka albo wyjaśniacza snów. Gdyż Pan, Bóg twój, doświadcza cię, chcąc poznać, czy miłujesz Pana, Boga swego, z całego swego serca i z całej duszy. Za Panem, Bogiem waszym, pójdziecie. Jego się będziecie bać, przestrzegając Jego poleceń. Jego głosu będziecie słuchać, Jemu będziecie służyć i do Niego przyłgniecie.
 - Jezus powiedział (Mt 7:15-20)
Strzeżcie się fałszywych proroków, którzy przychodzą do was w owczej skórze, a wewnątrz są drapieżnymi wilkami. Poznacie ich po ich owocach. Czy zbiera się winogrona z ciernia albo z ostu figi? Tak każde dobre drzewo wydaje dobre owoce, a złe drzewo wydaje złe owoce. Nie może dobre drzewo wydać złych owoców ani złe drzewo wydać dobrych owoców. Każde drzewo, które nie wydaje dobrego owocu, zostaje wycięte i wrzucone w ogień.
 - Nauka apostołska zapisana przez apostoła Piotra (2P 2:1-3)
Znaleźli się jednak fałszywi prorocy wśród ludu, tak samo jak pośród was będą fałszywi nauczyciele, którzy wprowadzą wśród was zgubne herezje. Wyprą się oni Władcy, który ich nabył, sprowadzając na siebie rychłą zgubę. A wielu pójdzie za ich rozpustą, przez nich zaś droga prawdy będzie obrzucona bluźnierstwami. Dla zaspokojenia swej chciwości obłudnymi słowami sprzedadzą was ci, na których wyrok potępienia od dawna jest w mocy, a zguba ich nie śpi.
- Stary testament zamykają dwa ważne wersety prorocтва Malachiasza 3:23-24
⁽²³⁾ *Oto Ja pošlę wam proroka Eliasza przed nadejściem dnia Pańskiego, dnia wielkiego i straszego.* ⁽²⁴⁾ *I skłoni on serca ojców ku synom, a serca synów ku ich ojcom, abym nie przyszedł i nie poraził ziemi klątwą.*

- Dzieje Nowego przymierza otwiera historia zapisana w Ewangelii Łukasza 1:5-20
⁽⁵⁾ *Za czasów Heroda, króla Judei, żył pewien kapłan, imieniem Zachariasz, z oddziału Abiasza. Miał on żonę z rodu Aarona, a na imię było jej Elżbieta.* ⁽⁶⁾ *Oboje byli sprawiedliwi wobec Boga i postępowali nienagannie według wszystkich przykazań i przepisów Pańskich.* ⁽⁷⁾ *Nie mieli jednak dziecka, ponieważ Elżbieta była niepełna; oboje zaś już posunęli się w latach.* ⁽⁸⁾ *Kiedy według wyznaczonej dla swego oddziału kolei pełnił służbę kapłańską przed Bogiem,* ⁽⁹⁾ *jemu zgodnie ze zwyczajem kapłańskim przypadł w udziale los, żeby wejść do przybytku Pańskiego i złożyć ofiarę kadzenia.* ⁽¹⁰⁾ *A cały lud modlił się na zewnątrz w czasie ofiary kadzenia.* ⁽¹¹⁾ *Wtedy ukazał mu się anioł Pański, stojący po prawej stronie ołtarza kadzenia.* ⁽¹²⁾ *Przeraził się na ten widok Zachariasz i strach padł na niego.* ⁽¹³⁾ *Lecz anioł rzekł do niego: Nie bój się, Zachariaszu! Twoja prośba została wysłuchana: żona twoja, Elżbieta, urodzi ci syna i nadasz mu imię Jan.* ⁽¹⁴⁾ *Będzie to dla ciebie radość i wesele; i wielu cieszyć się będzie z jego narodzin.* ⁽¹⁵⁾ *Będzie bowiem wielki w oczach Pana; wina i sycery pić nie będzie i już w łonie matki napełniony zostanie Duchem Świętym.* ⁽¹⁶⁾ *Wielu spośród synów Izraela nawróci do Pana, ich Boga;* ⁽¹⁷⁾ ***on sam pójdzie przed Nim w duchu i z mocą Eliasza, żeby serca ojców nakłonić ku dzieciom, a nieposłusznych - do rozważaj sprawiedliwych, by przygotować Panu lud doskonały.*** ⁽¹⁸⁾ *Na to rzekł Zachariasz do anioła: Po czym to poznam? Bo sam jestem już stary i moja żona jest w podeszłym wieku.* ⁽¹⁹⁾ *Odpowiedział mu anioł: Ja jestem Gabriel, stojący przed Bogiem. I zostałem posłany, aby mówić z tobą i oznajmić ci tę radosną nowinę.* ⁽²⁰⁾ *A oto będziesz niemy i nie będziesz mógł mówić aż do dnia, w którym się to stanie, bo nie uwierzyłeś moim słowom, które się spełnią w swoim czasie.*

11. Biblia to księga prorocza a Izrael narów wybrany (#1, W)

Warto to sobie przypomnieć, aby mieć dobre odpowiedzi, gdy przyjdą na wystawę ludzie, którzy tego nie wiedzą.

Definicja

- **Proroctwo** – objawienie woli Boga.
- **Wybór** – wskazanie jednego spośród wielu.

Dyskusja

- Pan Bóg wybrał naród Izraela aby byli Jego świadkami. U proroka Izajasza (40:10) zapisano to tak:
*Wy jesteście moimi **świadkami** (...) i moimi sługami, których **wybrałem**, abyście (...)*
- Pan Bóg uwiarygadnia się w ten sposób przed Izraelem (ale nie tylko), że zapowiada (proroctwo) a potem wykonuje. Zapowiada i wykonuje, bo jest on Panem historii. Zapisane jest to w tym samym miejscu co powyżej (Iz 43:10-13):
*Wy jesteście moimi świadkami (...) i moimi sługami, których **wybrałem**, abyście mogli **poznać i uwierzyć** Mi, oraz **zrozumieć**, że tylko Ja istnieję. Boga utworzonego przede Mną nie było ani po Mnie nie będzie. Ja, Pan, tylko Ja istnieję i poza Mną nie ma żadnego zbawcy. To Ja (#1) **zapowiedziałem**, (#2) **wyzwoliłem** i (#3) **obwieściłem**, a nie ktoś obcy wśród was. Wy jesteście świadkami moimi (...) że Ja jestem Bogiem, owszem, od wieczności Nim jestem. I nikt się nie wymknie z mej ręki. Któż może zmienić to, co Ja zdziałam?*
- A dlaczego Bóg wybrał Izraelitów a nie Węgrów? Bóg w (Księga Powtórzonego Prawa 7:7-9) wyjaśnia to tak:

Pan wybrał was i znalazł upodobanie w was nie dlatego, że liczebnie przewyższacie wszystkie narody, gdyż ze wszystkich narodów jesteście najmniejszym, lecz ponieważ Pan was umiłował i chce dochować przysięgi danej waszym przodkom. Wyprowadził was mocną ręką i wybawił was z domu niewoli, z ręki faraona, króla egipskiego. Uznaj więc, że Pan, Bóg twój, jest Bogiem, Bogiem wiernym, zachowującym przymierze i miłość do tysięcznego pokolenia względem tych, którzy Go miłują i strzegą Jego praw.

12. Datowanie pism – paleografia (#3, Ap)

Ciekawy temat, który może zainteresować ludzi, ale jest też ważny w apologetyce pism.

Definicje:

- **Paleografia** – nauka zajmująca się badaniem rozwoju pisma w procesie historycznym, a także badaniem środowiska, w jakim tworzono teks, jak również rozpoznawaniem skrótów i rozszyfrowywaniem dawnego pisma.
- **Krój pisma** – charakterystyczny obraz kompletu znaków pisma o jednolitych podstawowych cechach graficznych: stylu, rytmie, proporcji, dukcie, układzie lub kształcie szeryfów, właściwościach optycznych (czytelności) itp. Może mieć wiele odmian, czasami nawet znacznie różniących się od kroju podstawowego, lecz nadal zachowujących w sposób konsekwentny podstawowe założenia graficzne danej rodziny krojów.
- **Czcionka** – rodzaj nośnika pojedynczych znaków pisma drukarskiego, podstawowy materiał zecerski używany w technice druku wypukłego.
- **Font** (ang., z łac. *fons* – źródło) – komputerowy zestaw czcionek o określonych wspólnych cechach zapisany w postaci elektronicznej.
- **Majuskuła** – krój pisma zawierający tylko wielkie, kwadratowe litery.
- **Minuskuła** – pismo zawierające małe i wielkie litery, wprowadzone od IX wieku.
- Nomina Sacra - skróty świętych imion w greckich i łacińskich rękopisach; pojawiają się również na obrazach i ikonach. , Święte imiona skracano nadkreślając litery.

Dyskusja

- Jak datować manuskrypty na podstawie kroju pisma (nie nazywajmy tego błędnie czcionką, a już na pewno nie fontem)? Dobrym przykładem jest spojrzeć na Kodeks Gnieźnieński, na strony 19 czy 21. Są one wyraźnie inne. Z jednej strony duże, kwadratowe litery, z drugiej piękne zawijasy. Te strony to wstawki pochodzące z XVII a nie, jak reszta kodeksu z XII wieku. Dlaczego tak? Prawdopodobnie strony te zostały zniszczone (może zalane) więc właściciel kodeksu kazał je wyczyścić za pomocą pumeksu (pergamin jest materiałem trwałym) i uzupełnić treść współczesnym mu charakterem pisma.
- Dobry artykuł o tym jak się datuje manuskrypty mamy w serwisie Strażnicy: <http://wol.jw.org/pl/wol/d/r12/lp-p/102008047#h=1:0-73:331>
- Jak skracano zapis oszczędzając miejsce? Używano skrótów (Nomina Sacra). Uwaga na kreskę na górze, której tu w materiale nie ma ale w kodeksie łatwo ją zobaczyć. (np. Kodeks Synajski, folio 200, początek Mt 1:1 - βιβλος γενεσεως **ΙΥ ΧΥ** · υἱου **δαδ** υἱου αβρααμ' – *Zwój genealogii Jezusa Chrystusa, syna Dawida, syna Abrahama*)
- Zestawienie typowych Nomina Sacra

Nomina Sacra	MAJUSKUŁA	Minuskuła	Znaczenie
ΘΣ	ΘΕΟΣ	θεος	Bóg
ΚΣ	ΚΥΡΙΟΣ	Κυριος	Pan

ΙΣ	ΙΗΣΟΥΣ	Ιησους	Jezus
ΧΣ	ΧΡΙΣΤΟΣ	Χριστοσ	Chrystus
ΥΣ	ΥΙΟΣ	Υιοσ	Syn
ΔΑΔ	ΔΑΥΙΔ	Δαυιδ	Dawid
ΙΗΛ	ΙΣΡΑΗΛ	Ισραήλ	Izrael

- Jako Kodeks Synajski zachowuje nam tekst – ciekawe przykłady:
 - Przykład do dyskusji o „krytyce tekstu” i „wyższej krytyce tekstu” - dłuższe czy krótsze zakończenie Ewangelii Marka (Mk16:8nn). Patrz: foliał **228**. Jest czy nie ma? A może ktoś chciał go dopisać później, skoro zachował sobie miejsce?
 - Kodeks Synajski przenosi liczbę 666 w Ap13 jako całe słowa. Patrz foliał **330**. **ΕΞΑΚΟΣΙΑ ΕΞΑΚΟΝΤΑ ΕΞ** - *heksakosia heksakonta heks*. To ciekawostka, bo inne manuskrypty mają tylko skrót: **ΧΞΞ**
 - Dyskusja wariantu 1Tm3:16 w temacie o „krytyce tekstu” ale warto to zobaczyć na foliale **294v**.

13. Zachowanie pism Nowego Testamentu (#1, H, A, Ap)

Problem dobrze omówić stojąc przy faksymile Kodeksu Synajskiego, gdzie jednocześnie można pokazać warianty tekstowe i zachowane papirusy oraz wczesne tłumaczenia.

Ekspozaty

20. Papirus Oxyrhynchus 846, oznaczany skrótem P.Oxy.VI 0846 – fragment greckiego rękopisu Septuaginty spisany na papirusie: Księga. Amosa, fragment 2:1-6, replika w ramce.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Papirus_Oxyrhynchus_846
21. *Papirus Rylandsa P457*. Replika w ramce.
Znaleziony w Kairze a datowany na 125 rok papirus zawiera 60 liter z tekst Ewangelii Jana, rozdział 18, ważny jako świadek tekstów dla późniejszych manuskryptów.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Papirus_Rylandsa_457
22. *Pergamin w języku geze*, Etiopia, III wiek. Replika.

Definicje

- **Świadek tekstu** – zachowany mały fragment tekstu, którego datowanie służy do ustalenia daty powstania dzieła zachowanego tylko w późniejszych kopiach.
- **Ojcowie Apostolscy** – pisarze chrześcijańscy, którzy tworzyli bezpośrednio po czasach apostołskich (przełom I i II wieku, pierwsza połowa II wieku) i powoływali się na autorytet apostołów Chrystusa, lub ich bezpośrednich uczniów. Nie mylić z Ojcami Kościoła (pojęcie katolickie), do których zaliczani się również późniejszych nauczycieli do św. Augustyna (V wiek) a nawet św. Tomasza (wiek XIII).
- **Sekcje Ammoniusza** - podział tekstu czterech Ewangelii na perykopy umieszczany na marginesie rękopisów. W greckich rękopisach numery Sekcji Ammoniusza oddawane były przy pomocy liter alfabetu greckiego, a pod nimi podawano zwykle numery odpowiadających im Kanonów Euzebiusza.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Sekcje_Ammoniusza
- **Kanony Euzebiusza** – system oznaczeń paralelnych tekstów (perykopami) Ewangelii, opracowany w IV wieku przez Euzebiusza z Cezarei.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Kanony_Euzebiusza

Dyskusja

- Nośniki treści pism Nowego Przymierza są:

- Papirusy, zarówno kodeksy jak i niewielkie fragmenty zwojów. Najstarszy zachowany fragment datowany jest na 125 rok.
- Kodeksy majuskułowe tworzone pomiędzy IV a XI wiekiem.
- Kodeksy minuskułowe spisane pomiędzy IX a XVI wiekiem.
- Cytaty u Ojców Apostolskich i Ojców Kościoła (okazuje się, że w Pismach Ojców zacytowano praktycznie cały NT, brakuje tylko kilku wersetów).
- Wczesne (nawet z II wieku) tłumaczenia: syryjski, łaciński, koptyjski nieco późniejsze na ormiański, gruziński i etiopski powstały w IV wieku.
- (#3, Hk) Warto mieć na uwadze następujące daty z historii kościoła: 313 edykt tolerancyjny cesarza Konstantyna proklamujący powszechną wolność religijną, koniec prześladowań chrześcijan; 325 - Sobór nicejski I – zaangażowanie chrześcijan w politykę imperium; 332 - Euzebiusz organizuje przepisanie Pism (50 kodeksów) w skryptoriach cesarskich; 380 - Edykt Tesaloński - chrześcijaństwo trinitarne zostaje religią państwową cesarstwa, wskazanie na Damazego, biskupa Rzymu, i Piotra, biskupa Aleksandrii jako na osoby normatywne odnośnie wyznania. Początek prześladowań pogan i chrześcijan wyznających inaczej; 391 - zburzenie Serapeum (świątynia Serapisa, dużego ośrodka pogańskiego kultu z biblioteką) w Aleksandrii.
- Sceptycy czasem zarzucają, że najstarsze pełne kopie pism NT pochodzą z IV wieku. Rzeczywiście, z II i III wieku zachowało się niewiele, pewnie dlatego, że w tych czasach przepisywało się głównie na papirusach, a ten nośnik jest nietrwały.
- Od czasów Konstantyna, po zmianie sytuacji politycznej, ale i ekonomicznej chrześcijan rozpoczęło się przepisywanie Pism na pergaminie. Powstają kodeksy. Historyk kościoła, Euzebiusz pisał o 50 kodeksach stworzonych przez Konstantyna. Czytamy o tym w dziele Euzebiusza „Żywot Konstantyna”:
„Uznałem za stosowne wskazać Twojej Roztropności, abyś profesjonalnym kopistom, dobrze znającym się na sztuce, polecił przepisać na starannie przygotowanych pergaminach, w sposób czytelny i w poręcznej, przenośnej formie pięćdziesiąt kodeksów (τευχαι) Świętych Pism, których przygotowanie i użytek uważasz za niezbędny dla nauczania Kościoła” (De vita Constantini, IV, 36).
- Zachowały się więc kodeksy z IV wieku ale zachowały się też fragmenty papirusów wcześniejszych. Te fragmenty to **świadkowie tekstu** – małe kawałki potwierdzające, że wcześniejsze kopie są zgodne z pełnymi, późniejszymi tekstami.
- Papirus Rylandsa P457, replika w ramce, znaleziony w Kairze a datowany na 125 rok papirus zawiera 60 liter z tekst Ewangelii Jana, rozdział 18, ważny jako świadek tekstów dla późniejszych manustrypów. Uwaga: na wystawie jest replika nieco innego papirusu, ale to nie szkodzi.
 Dobry artykuł na serwisie Świadców Jehowy:
<http://wol.jw.org/pl/wol/d/r12/lp-p/2015245#h=20:0-20:289>
 !!!! uzgodnić bo jest to dwa razy! !!!
- Warto spojrzeć na faksymile kodeksu, na tekst:
 - Kształt znaków – majuskuła to kwadratowe litery.
 - Kodeksy pisane były bez odstępów, nie było znaków interpunkcyjnych. W greckim nie ma takiej potrzeby, końcówki wskazują gdzie kończy się słowo.
 - Na marginesach pojawiają się dodatkowe oznaczenia (Sekcje Amnoniusza – patrz: Kodek Synajski, strona..... !!! uzupełnić !!!)
 - !!! ??? może gdzieś jest eksponat, który ma Kanony Euzebiusza – wyjaśnić tabele

- numeracja rozdziałów – skąd pochodzi?
- numeracja wersetów – pierwszy raz używa w III wydaniu greckiego Nowego Testamentu Robert Estienne (Stephanusa) z 1550, parz: osobny temat w sekcji renesans.
- We współczesnych wydaniach redakcje wstawiają śródtytuły – czasem mylące. Warto pamiętać, a nawet pokazywać, że śródtytuły to nie jest tekst natchniony. (dać jakiś przykład mylącego śródtytułu redakcji !!!)

14. Lista zachowanych papirusów NT (#3, Ap)

Jak zachowały się manuskrypty NT w porównaniu do innych pism antycznych? !!!Opracować ten punkt, poszukać artykułu !!!

Dyskusja:

- Dodać wskazanie jakiś dobry ale prosty artykuł !!!
- http://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_kodeksów_majuskułowych_Nowego_Testamentu
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_kodeksów_majuskułowych_Nowego_Testamentu

Dział #3: Kościół zachodni i kultura łacińska

15. Wulgata - przekład św. Hieronima

Eksponaty

23. *Wulgata klementyńska (Vulgata clementina)*, wydanie z 1609 roku. Oryginał. Ekspонат w szklanej gablocie.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Wulgata_klementyńska
24. **Mojżesz, rzeźba Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej**. Plansza z fotografią.

Definicje

- **Wulgata** – stworzony na początku V wieku przez św. Hieronima łaciński przekład Biblii, mający istotny wpływ na kościół zachodni.
- **Poliglota** (gr. πολύγλωττος, πολύγλωστος – „wielojęzyczny”) – wielojęzyczne wydanie całości lub części Pisma Świętego obejmujące tekst w kilku wersjach językowych zarówno oryginalnych jak i tłumaczonych, służących głównie celom krytyki tekstu.
[http://pl.wikipedia.org/wiki/Poliglota_\(Biblia\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Poliglota_(Biblia))
- **Hexapla** – (gr. Ἑξαπλά – „sześciokształna”) – datowana na lata czterdzieste III wieku, zachowana we fragmentach, poliglota opracowana przez Orygenesusa. Zawierała sześć umieszczonych obok siebie sześć kolumn tekstu ST: oryginał hebrajski, transkrypcja tekstu hebrajskiego na język grecki i 4 przekłady na język grecki, w tym Septuaginta.
- <http://pl.wikipedia.org/wiki/Hexapla>
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Orygenes>

Dyskusja

- Nazwa Wulgata pochodzi od łac. "*versio vulgata*" co znaczy „przekład popularny”.
- W VI wieku w Kościele Rzymskim następuje silna centralizacja, a co za tym idzie potrzeba uporządkowania przekładów łacińskich, tak aby funkcjonował jeden, oficjalny tekst. Św. Hieronim był sekretarzem biskupa Rzymu (uwaga: słowo papież pojawia się znacznie później) i on dostaje zadanie stworzenia oficjalnego tekstu łacińskiego.
- praca Hieronima to bardziej parafraza niż tłumaczenie.
!!! Poszukać przykładu i porównać BT i Wujka. !!!!
- Hieronim uporządkował starołacińskie przekłady NT, a jeżeli chodzi o ST to wykonał tłumaczenie pracując w Betlejem a korzystając z napisanej przez Orygenesusa Hexapli, o której wiemy, że była dostępna w bibliotece w Cezarei.
- Przy okazji dobry moment, aby przypomnieć sobie kluczowe daty z historii kościoła powszechnego, istotne dla zmiany jego charakteru:
 - 313 - Edykt Mediolański - edykt tolerancyjny cesarza Konstantyna proklamujący powszechną wolność religijną, a więc koniec prześladowań chrześcijan.
 - 325 - Sobór nicejski I - określenie wyznania wiary (Credo) normującego chrześcijaństwo.
 - 380 - Edykt Tesaloński - chrześcijaństwo trinitarne staje się religią państwową cesarstwa z jednoczesnym wskazaniem na Damazego, biskupa Rzymu, i Piotra, biskupa Aleksandrii jako na osoby normatywne odnośnie wyznania. Chrześcijanie z prześladowanych stają się prześladowający pogan, ale również innych chrześcijan.

- 431 – Sobór Efeski – wprowadzenie dogmatów wykluczających ze społeczności chrześcijan inne społeczności chrześcijan.

16. Problemy z przekładem Hieronima (#3, Hk)

Temat może zaciekać o ile na wystawie znajduje się zdjęcie rzeźby Michała Anioła pt. Mojżesz. Może też dać podstawę do dyskusji o fałszu podstaw kultu maryjnego.

Definicja

- Neowulgata (łac. *Nova Vulgata*) – ukończony w 1979 roku przekład Biblii na łacinę, będący zrewidowaną i poprawioną wersją Wulgaty. Przekład dokonany z inicjatywy kościoła rzymskokatolickiego.

Dyskusja

- Problem rogów Mojżesza
 - Św. Hieronim przełożył tekst z Wj 34:29
 אתו בדברו פניו עור קרן כי ידע לא ומשה
 jako
et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Dei
 - Hebrajskie słowo „*qaran*” może znaczyć „promienieć” ale może też „być rogaty”, więc pojawia się łac. „*cornatus*” znaczy „rogaty”.
 A Michał Anioł wyrzeźbił tylko to co przeczytał.
 - Jak ktoś chce głębiej wejść w tekst:
 - W Kodeksie Aleppo tekst hebrajski
 לא ומשה ההר מן ברדתו משה ביד העדת לחת ושני סיני מהר משה ברדת ויהי כטן
 אתו בדברו--פניו עור קרן כי ידע
 - Vulgata Clementina
*Cumque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii, et ignorabat quod **cornuta** esset facies sua ex consortio sermonis Domini.*
 - Ks. Wujek (1599) musiał być zgodny z Vulgatą
*A gdy zchodził Mojżesz z góry Sinai trzymał dwie tablice świadectwa, a niewiedział, że **twarz jego rogata** była, z społeczności mowy Pańskiej*
 - Biblia Tysiąclecia
*A gdy Mojżesz zstępował z góry Synaj, mając w ręku dwie tablice Świadectwa, nie wiedział Mojżesz, gdy zstępował z góry, że **skóra na twarzy jego promieniała** od rozmowy z Panem.*
- Problem źle przetłumaczonej protoewangelii w Gen 3:15 daje podstawę do błędów mariologii. Zobaczmy na wypowiedź Boga do węża chwile po pierwszym grzechu ludzi.
 - Katolickie przekłady renesansowe:
 - Vulgata Clementina (1598) *“Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius: **ipsa** conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus”.*
 - Biblia Wujka (1599) – *„Położę nieprzyjaźń między tobą: a między niewiastą: i między nasieniem twem, a nasieniem jej: **ona** zetrze głowę twoją, a ty czyhać będziesz na piętę jej”.*
 - Katolickie przekłady współczesne

- Biblia Tysiąclecia V (2000) – „*Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej: ono ugodzi cię w głowę, a ty ugodzisz je w piętę*”.
- Nova Vulgata (1986) – “*Inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen illius; ipsum conteret caput tuum, et tu conteres calcaneum eius*”.

17. Średniowieczne przekłady narodowe (#1, H, E, W)

Ludzie zawsze chcieli czytać i czytali Pismo, nawet gdy było trudno dostępne.

Ekspozyty

25. John Wycliffe, manuskrypt przekład Nowego Testamentu z łaciny na język staroangielski. Faksymile rękopisu z 1380 roku.
26. Ramka z kopią kaligraficzną jednej stron manuskryptu Nowego Testamentu w przekładzie Johna Wycliffa z 1380 roku. Replika na pergaminie.
27. Apokalipsa św. Jana, przekład na język staroniemiecki, kodeks. Replika manuskryptu na pergaminie.
28. Złoty kodeks Gnieźnieński (łac. *Codex aureus Gnesnensis*), ewangeliarz z XI wieku. Faksymilie.
29. Biblii Królowej Zofii, opracowanie tekstu, praca z 1964 !!!? roku.

Definicje

- waldensi – ugrupowanie chrześcijańskie żyjące na południu Francji, a później, za sprawą prześladowań kryjące się w dolinach Alpejskich, potrafiące wykazać swoją ciągłość od czasów apostołskich Uwaga: nie jest prawdą jakoby wyznanie pochodziło od Piotra Waldo, który raczej był kaznodzieją tego istniejącego dużo wcześniej ugrupowania.
- dominikanie – założony 1216 roku przez Dominika Guzmana katolicki zakon księży kaznodziejów.
- Lollardzi, lollardowie – religijny ruch w Anglii i Szkocji w XIV i XV w., powstały pod wpływem nauk Jana Wiklefa, głoszący ewangelię poprzez czytanie przez wędrownych kaznodziei ludziom przepisywanych fragmentów tłumaczenia Biblii na zrozumiały dla nich język. Nazwa lollardzi wywodzi się z języka średnioholenderskiego, gdzie lollen oznaczało mamrotanie, mówienie szeptem.
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Lollardzi> (ale uwaga: Wikipedia też kłamie, bo historię piszą zwycięzcy!)
<http://en.wikipedia.org/wiki/Lollardy>
- Krzyżacy – powstały na fali XI wiecznych krucjat niemiecki katolicki zakon rycerski. W rzeczywistości sprawna organizacja, coś jak dzisiejsza korporacja, w związku z czym stosunkowo łatwo było jej w 1525 roku przekształcić się w pierwsze luterańskie państwo wyznaniowe (Prusy Książęce) wchodzące w skład Korony Polskiej.

Dyskusja

- W kościele zachodnim Biblia dostępna tylko jako lekcje czytane na mszach. Patrz - Kodeks Gnieźnieński z XI wieku. Ciekawostka związana z kodeksem:
 - na stronie 22 jest pozdrowienie anielskie skierowane do Marii:
**AVE MARIA, GRATIA PLENA, DOMINUS TECUM;
BENEDICTA TU IN MULIERIBUS,...**
 - warto zwrócić uwagę na skróty – łacina też pozwala skracać zapis;

- można pokusić się o odczytanie całej strony, na górze jest data, można tym wykazać jak łacina wpływała na naszą kulturę;
 - można pokazać strony dopisane w XVI wieku - strona 19,21 - na tym przykładzie można pokazać metody datowania pism na podstawie czcionek (patrz: paleografia).
- Apokalipsa Krzyżaków
 - Gościom polecam odwiedzenie zamku w Malborku gdzie niedawno odkryto freski z obrazami apokalipsy.
- Ciśnienie w kościele aby poznać, znać i zachowywać Biblię
 - historia waldensów
 - historia katarów i dominikanie jako odpowiedź kościoła rzymskiego
 - Polecam film pt. „Lampa w ciemności”
- John Wycliffe
 - Profesor Oxfordu, Stworzył w 1380 przekład Biblii z łacińskiej Wulgaty na współczesny mu język angielski.
 - Miał wpływ na Jana Husa, który w podobnym czasie studiował w Oxfordzie.
 - Dekret Soboru w Konstancji 1415: potępienie i spalenie Husa, przy okazji dekret nakazujące spalenie Wycliffa, który już nie żył, więc spalono jego zwłoki.
 - Dostępność Pism miało istotny wpływ na ruch lollaardów.
 - Misja Wycliffa dziś – cel: przetłumaczyć Biblię na języki narodów, które jeszcze jej nie mają (patrz punkt o Biblijnym Stowarzyszeniu Misyjnym w Polsce).
- Historia Jana Husa, spalenie na Soborze w Konstancji w 1415, spalenie Wycliff'a, husyci, husyci w Polsce
 - Jagiełło i Husyci
 - Korespondencja z papieżem -> strona Jurka Marcola !!!
- Jagiełło i jego żony:
 - stosunek Jagiełły do husytów, korespondencja z papieżem
 - pierwsza żona Jadwiga i Psalterz Floriański (łacina, niemiecki, polski przekład spisany przed 1399 r.)
- http://pl.wikipedia.org/wiki/PsALTERZ_floriański
- ostatnia, czwarta żona - Zofia i jej Biblia (rok 1455)

http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblia_królowej_Zofii

treść:

Poczynają się piśmie księgi Mojżeszowej, Genesis.

<1> W początku Bog stworzył niebo i ziemię. <2> Ale ziemia była nieużyteczna a prozna, a śmy były na twarzy przepaści, a duch Boży na świecie nad wodami. <3> I rzekł Bog: Bądź światło; i stworzono światłość. <4> A uźrzał Bog światłość, iż jest dobra, i rozdzielił światłość ode śmy. <5> I nazwał jest światłość dniem, a śmy nocą. I uczynił wieczor, a z jutra dzień jeden. <6> Lepak rzecze Bog: Bądź stworzenie w pośród wod, a rozdzielił wody od wod. <7> I uczynił Bog stworzenie, i rozdzielił wody, jeż to były pod stworzeniem, ot tych jeż były nad stworzeniem. I <z>stało się jest tako. <8> I nazwał Bog stworzenie niebem; i <z>stał się wieczor, a z jutra dzień drugi. <9> Weźrzał lepak Bog i rzekł: Zgromadźcie się wody, jeż to pod niebem są, w miasto jedno, a ukąż się suchość. A <z>stało się jest tako. <10> I nazwał Bog suchość ziemią, a zgromadzenie wod nazwał morze. I widział Bog, iż jest dobrze. <11> I rzekł: Wśród ziemia ziele, czyniąc siemię, a drzewo jabłko nosząc, czyniąc owoce podług

swego przyrodzenia, jegoż siemię w sobie samem bądź na ziemi. A <z>stało sie jest tako. <12> I współdziła ziemia ziele mając siemię podług płodu swego, a drzewo nosząc owoce a mając każdy siemię płodząc podług przyrodzenia swego. I widział Bog, iż jest dobrze. <13> I <z>stało sie z wieczora a z jutra dzień trzeci. <14> I powiedział Bog: Bądźcie światła w stworzeniu niebieskim, a rozdzielcie dzień z nocą, a bądźcie na rozeznanie czasom i dniom, i latom, <15> aby świeciły nad stworzeniem niebieskim, a oświeciły ziemię. I <z>stało sie tako. <16> I uczynił Bog dwie świecy wielicy: światło większe, aby dniu świeciło, a światło mniejsze, aby nocy świeciło, a k temu gwiazdy, <17> jeż to są w stworzeniu niebieskim, aby świeciły nad ziemią <18> a włodły dniem i nocą, a światło rozdziałały ze ćmą. I widział Bog, iż jest dobrze.

- Historia Biblii królowej Zofii
 - Biblia odnaleziona w XIX wieku na Węgrzech, w protestanckiej szkole mającej siedzibę w dawnym klasztorze.
 - W latach 20 XX wieku polscy naukowcy wykonali dokumentację fotograficzną. W czasie II Wojny manuskrypt zaginął.
 - Przekład zawiera większość ST, dokonany z języka czeskiego.
- Zabawa z eksponatem:
 - która kolumna jest po polsku a która po czesku?
 - należy spróbować jakiś znany fragment Pisma i porównać ze współczesnym językiem polskim
 - to opracowanie to próba odgadnięcia z którego przekładu czeskiego tłumaczono na polski. A ile przekładów mieli wtedy Czesi? (patrz: strona: ...!!!)
 - skąd Czesi mieli tyle przekładów
 - Cyryl i Metody
 - Husyci

Dodatkowe materiały:

- Film „Lampa w ciemności” („A lamp in the dark”) – film dostępny w polskiej wersji językowej na YT w 3 częściach.

18. Ważne wydarzenia określające koniec średniowiecza (#1, H)

Temat ten jest łącznikiem pomiędzy kulturą łacińską średniowiecza a czymś nam dziś bardziej współczesnym.

Dyskusja:

- 1453 - Upadek Konstantynopola, zamknięcie historii Cesarstwa Rzymskiego.
- 1455 - Johannes Gutenberg i jego wynalazek ruchomych czcionek.
- 1492 - Odkrycie Ameryki, Nowego Świata.
- 1517 - Wystąpienie Lutra dotyczące dyskusji 95 tez o odpustach.
- 1543 - W Norymbergi wydają "O obrotach sfer niebieskich" Mikołaja Kopernika.

Dział #4: Renesans, odrodzenie i reformacja

19. Wynalazek Gutenberga to II rewolucja informacyjna. (#1, H)

Temat obrazuje znaczenie wynalazku Gutenberga. Prasa drukarska daje możliwość zaangażowania grupy, czcionkami można pobrudzić sobie łapki, można spróbować coś wydrukować i ożywić spotkanie.

Ekspozyty

30. Faksymile Biblii Gutenberga. Faksymile 42-wierszowej Biblii.
31. Ramki z wydrukiem na papierze czerpanym.
32. Mała prasa drukarska.
Dodatkowo zestaw czcionek drukarskich i pudełko z pieczętkami liter jako odwzorowanie szpał składowych tekstu. Makieta ma zobrazować proces druku w XV wieku.

Definicje

- **Inkunabuł** – starodruk. Drukowane pomiędzy 1455 a około 1505 rokiem książki, mające układ przypominający rękopisy. Na początku XVI wieku drukarze zmienili formę na bardziej wygodną, zawierającą kartę tytułową, spis treści, wygodniejszą do czytania czcionkę. Zrezygnowano również z kalofonów.
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Inkunabuł>
- **Kalofon** – krótki dopisek na końcu manuskryptu informujący kto napisał to dzieło albo kto i gdzie je przekopiował.
- **Pismo gotyckie** – rodzina krojów pisma opartych na alfabecie łacińskim, o łamanych i bardzo ozdobnych konturach. Początki tego pisma datuje się na XI wiek, a w powszechnym użyciu pismo gotyckie występowało od XIII wieku i używane było w Europie do późnego średniowiecza.
- **Szwabacha** (niem. *Schwabacher*) – pismo gotyckie, które dało początek narodowemu pismu niemieckiemu stosowanemu do naszych czasów. Drukarze w XVI wieku adoptowali szwabachę dla potrzeb alfabetu polskiego w celu zapisu tekstów w języku polskim, w odróżnieniu od antykwy, która służyła do zapisu tekstów łaciny.

Dyskusja

- Do chwili obecnej świat przeszedł przez 3 rewolucje informacyjne. Przez to pojęcie rozumiemy czasy, w którym powszechnym był dostęp do informacji, co spowodowało szybki rozwój cywilizacji.
 - I rewolucja to czasy rzymskie, w szczególności *Pax Romana*, i działający w ramach imperium system dróg, poczty oraz swoboda i łatwość podróżowania. Znacznym ułatwieniem był też powszechnie używany język grecki. Od czasu powstania LXX idea jedyne Boga – Stworzyciela, a potem ewangelia mogły bardzo szybko się rozprzestrzenić.
 - III rewolucja to przełamanie barier politycznych pod koniec XX wieku i zmiany w technologiach telekomunikacyjnych dający swobodny, globalny dostęp do zasobów Internetu, telewizji i telefonii. Ta rewolucja to nasze czasy. Trudno uwierzyć, że w latach 80-tych list do Ameryki płynął 3 tygodnie, a połączenia telefoniczne kosztowały tysiące, o ile w ogóle dało się je zrealizować.

- II rewolucja informacyjna to pojawienie się technologii druku. Problemem jednak było to, że drukarze nie mieli czego drukować, więc na początku XV wieku drukowali co popadło.
- Ciekawostka: W 2 tygodnie po przybiciu 95 tez przez dr Lutera były one znane w całych Niemczech. Łatwość druku i niewielki koszt zadrukowanej jednej kartki sprawił, że rozchodziło się wśród mieszczan i szlachty. Widać, że obowiązująca do dziś w Internecie zasada „*Content is king*” pojawiła się już wtedy. Nie technologia a treść jest ważna.
- Biblia Gutenberga
 - Nakład – 200 egz. z czego 160 na papierze, 40 na pergaminie.
 - Brak strony tytułowej. Zdobienia jak w manuskrypcie, bo ma to przypominać manuskrypt.
 - Do dziś zachowanych 40 sztuk, jedna w Polsce, przechowywana w muzeum diecezjalnym w Peplinie.
 - (#3, H) Jeżeli robić się faksymile tej książki to należy zaznaczyć z której wersji – bo w przeciwieństwie do książek, każdy egzemplarz jest inny (inaczej ilustrowany)
 - (#2, H) Biblia Gutenberga zawiera wiele błędów. Po prostu manuskrypt, który wydrukowano był słabej jakości kopią, nie zrobiono żadnej weryfikacji skupiając się na technologii druku.
 - Więcej http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblia_Gutenberga

20. Erazm, krytyka tekstu, *Textus Receptus* (3, Ap)

Ekspozyty

33. Erazm z Rotterdamu, *Novum Instrumentum omne*. Faksymile II wydania z 1519 roku. Opracowany przez Erazma tekst grecki Nowego Testamentu wraz z jego tłumaczeniem na łacinę.
!!!??? sprawdzić, bo chyba tytuł jest zmieniony na *Novum Testamentum omne*
34. Robert Estienne (Stephanus), *Editio Regia, Greek New Testament*. Faksymile III wydania z 1550 roku.
Grecki tekst Nowego Testamentu, pierwszy raz z aparatem krytycznym. Edycja królestwa (*Editio Regia*) ma być podkreślona przez użycie eleganckiej czcionki greckiej.
35. Robert Estienne (Stephanus), *Editio Regia, Greek New Testament*. Faksymile IV wydania z 1552 roku. Pierwszy raz wprowadza numerację wersetów.

Definicje:

- **Tekst krytyczny** (łac. *editio maior*) – redakcja naukowa i wydanie tekstu źródłowego dokumentu opatrzonego tzw. aparatem krytycznym, na który składają się merytoryczne przypisy wyjaśniające decyzje edytorskie wydawcy oraz przypisy bibliograficzne.
- **Aparat krytyczny** (łac. *apparatus criticus*) – przypisy do wydawanego tekstu wyliczające warianty przekazane przez różne manuskrypty.
- **Textus Receptus** (z łac. *tekst przyjęty*) – tekst grecki Nowego Testamentu opracowany przez reformatorów kościoła: Erazma, Roberta Estienne zwanego Stephanusem, Teodora Bezy oraz tłumaczy KJV, a będący podstawą wielu protestanckich tłumaczeń.

Nazwa ta jest późniejsza, pochodzi z przedmowy wydania Elzewira z 1633 roku, gdzie napisano: „*Textum ergo habes, nunc ab omnibus receptum: in quo nihil immutatum aut corruptum damus (tekst, który masz, jest teraz przez wszystkich przyjęty, w którym niczego nie zmieniliśmy ani nie uszkodziliśmy)*”.

Uwaga: Wikipedia czasem kłamie, a czasem artykuły są tendencyjnie napisane.

Przykład jest tu:

http://pl.wikipedia.org/wiki/Textus_receptus

Dyskusja:

- 1553 rok to zdobycie przez Turków Konstantynopola i upadek wschodniego cesarstwa. W związku z najazdem Islamu pojawiają się na zachodzie uciekający ze wschodu naukowcy, a z nimi sporo rękopisów greckich.
- Erazm, gdy zdobył takie rękopisy przełożył NT na łacinę i wydał dwujęzyczny tekst w 1516 pod tytułem „*Novum Instrumentum omne*”.
http://pl.wikipedia.org/wiki/Novum_Instrumentum_omne
- Kolejne, poprawione Erazm wydaje w 1519, 1521 i 1527.
- Intencja reformatorów jest dobrze pokazana na przykładzie tekstu przedmowy Erazma do pierwszego wydania
Życzyłbym sobie, aby każda niewiasta mogła czytać Ewangelie i listy świętego Pawła. Aby zostały przetłumaczone na każdy język i były czytane i poznawane nie tylko przez Szkotów i Irlandczyków, ale również Turków i Saracenów... Aby rolnik śpiewał teksty Pisma idąc za pługiem, aby tkacz powtarzał wersety w rytm swego czółenka, aby podróżny mógł rozważaniem opowieści Pisma łagodzić trudy swej drogi.
(Erazm, Wstęp do "Novum Instrumentum omne")
- Tyndal i Luter tłumaczą z dzieł Erazma, z wydania drugiego z 1519 roku.
- Krytyka tekstu NT. Kontynuatorzy prac nad tekstem greckim:
 - Teodor Beza - genewski współpracownik Kalwina, posiadacz Kodeksu Bezy
http://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Beza
http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Bezy
 - Robert Estienne zwany Stephanusem - wprowadzenie numerację wersety w swoim III wydaniu z 1555 roku (na wystawie powinien być reprint tego dzieła, można sprawdzić datę)
http://pl.wikipedia.org/wiki/Robert_Estienne
- Textus Receptus - po wydaniu KJV w 1611 temat rozwoju TR praktycznie zamknięto. Co miano uzgodnić to uzgodniono. Ważne: prace nad TR wykonali ludzie pobożni, bojący się Boga. Do swojej pracy podchodzi bardzo poważnie.

21. Czy starsze manuskrypty są lepsze niż młodsze (#3, Ap)

Wydanie przez Fundację „Wrota Nadziei” w 2012 Współczesnej Biblii Gdańskiej (UBG) w polskim kościele toczy się dyskusja, czy tłumacząc Nowy Testament nie powinno się wrócić do tekstów greckich opracowanych przez reformatorów (Textus Receptus) zamiast używanych współcześnie produktów świeckich instytutów naukowych (np. Nestle-Aland).

Dyskusja:

- W XIX wieku oświeceniowi naukowcy próbują podważyć treści Nowego Testamentu (podobnie jak próbowali niszczyć historyczności Jezusa z Nazaretu). Nie udało się, ale propagandowymi i paranaukowymi metodami zasiali ziarno wątpliwości i teraz często

wśród ludzi da się słyszeć, że „Biblię to napisali jezuici aby kościół kasę od ludzi trzepał” albo że „Biblia ma więcej błędów niż słów” (Bart Ehrman).

- Przykłady wariantów tekstu a przez to różnic w tłumaczeniu BT i UBG
 - Dz 9:27 – wers „I powiedział Filip: Jeśli wierzysz z całego serca, możesz. A on odpowiedział: Wierzę, że Jezus Chrystus jest Synem Bożym” nie występuje w BT. Przekład w tym miejscu jest konfesyjny.
 - Mt 5:44
 - BT: „A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują”,
 - UBG: „Lecz ja wam mówię: Miłujcie waszych nieprzyjaciół, **błogosławcie** tym, którzy was przeklinają, **dobrze czyńcie** tym, którzy was nienawidzą i módlcie się za tych, którzy wam **wyrządzają zło i prześladują was**”. Widać, że TR ma dużo dokładniejszy opis jak miłować nieprzyjaciół. Co najmniej dwa określenia wywalono.
 - Mt 6:13 – Znika doksologia mówiąca, że „Boga „jest bowiem jest królestwo, moc i chwała na wieki”. W BT nie ma, mimo iż tradycja katolicka w modlitwie przekazała ją (obecnie nie wypowiadają jej ludzie a tylko kapłan). BW i inne tłumaczenie mają doksologię.
 - Łk 9:54-56
 - BT ⁽⁵⁴⁾ *Widząc to, uczniowie Jakub i Jan rzekli: Panie, czy chcesz, byśmy powiedzieli: Niech ogień spadnie z nieba i pochłonie ich?* ⁽⁵⁵⁾ *Lecz On, odwróciwszy się, zgromił ich.* ⁽⁵⁶⁾ *I udali się do innego miasteczka*”.
 - UBG ⁽⁵⁴⁾ *A jego uczniowie Jakub i Jan, widząc to, powiedzieli: Panie, czy chcesz, żebyśmy rozkazali, aby ogień zstąpił z nieba i pochłonął ich, jak to uczynił Eliasz?* ⁽⁵⁵⁾ *Lecz Jezus, odwróciwszy się, zgromił ich i powiedział: Nie wiecie, jakiego jesteście ducha.* ⁽⁵⁶⁾ *Syn Człowieczy bowiem nie przyszedł zatracać dusz ludzkich, ale je zbawić. I poszli do innej wioski.*”
 - Zginęła ważna informacja - Jezus nie ma zatracać Duszy ludzkich.
 - 1Tm3:16
 - BT - "A bez wątpienia wielka jest tajemnica pobożności. **Ten, który objawił się w ciele, usprawiedliwiony został w Duchu, ukazał się aniołom, ogłoszony został poganom, znalazł wiarę w świecie, wzięty został w chwale**".
 - UBG – „A bez wątpienia wielka jest tajemnica pobożności: **Bóg objawiony** został w ciele, usprawiedliwiony w Duchu, widziany był przez anioły, głoszony był poganom, uwierzono mu na świecie, wzięty został w górę do chwały”.
 - Warto zobaczyć to miejsce w Kodeksie Synajskim (folio 294v) bo widać jak miejsce to zostało poprawione przez późniejszego skrybę.
 - Mk13:14
 - BT: „A gdy ujrzyte ohydę spustoszenia, zalegającą tam, gdzie być nie powinna - kto czyta, niech rozumie - wtedy ci, którzy będą w Judei, niech uciekają w góry”.

- UBG: „Gdy więc zobaczycie obrzydliwość spustoszenia, o której mówił prorok Daniel, stojącą tam, gdzie stać nie powinna (kto czyta, niech rozumie), wtedy ci, którzy będą w Judei, niech uciekają w góry”.
- Kto czyta niech rozumie, ale Pan Jezus wskazał, gdzie mamy o tym czytać.

22. Poliglota kompluteńska (#2, H, Hk)

To bardzo ładne, ale i ważne dzieło. Jeżeli na wystawie jest eksponat to warto o nim opowiedzieć o ile jest czas.

Eksponaty

36. Poliglota kompluteńska. Faksymile.

Definicja

- **Poliglota kompluteńska** – pierwsza drukowana poliglota zawierająca całość tekstu biblijnego w trzech wersjach językowych: hebrajskiej, aramejskiej, łacińskiej (tłumaczenie Wulgaty) oraz greckiej. Nazwa kompluteńska wywodzi się od łacińskiej nazwy miejscowości Alcalá de Henares (łac. *Complutum*) będącej obecnie przedmieściem Madrytu. Została ona wydana w dość znacznym jak na owe czasy nakładzie 600 egzemplarzy.
- **Targum** – (hebr. „tłumaczenie”) – to wypowiedane przez rabina parafrazy, wyjaśnienia i rozwinięcia żydowskiej Biblii, przekazywane we wspólnym języku słuchaczy, którym początkowo był często aramejski. W czasach Jezusa wśród Żydów następowała zmiana używanego w mowie języka i hebrajski zanikał za to w użyciu dominował się aramejski. Spisane tłumaczenia zachowały się wśród Żydów w formie manuskryptów.

Dyskusja

- Do czasów rekonkwisty w Hiszpanii panowała spora tolerancja religijna, królowie (patrz: Alfons X Mądry) zapraszał uczonych z różnych krajów i religii a to sprawiło, że w tamtejszych bibliotekach dostępne były pisma żydowskie, arabskie a nawet greckie.
- W 1500 roku franciszkanin, kardynał Francisco Jiménez de Cisneros zakłada w okolicach dzisiejszego Madrytu uniwersytet, zaprasza uczonych, ściąga z Niemiec drukarzy i drukuje. Pierwszym poważnym dziełem jest Biblia wydana jako poliglota.
- Do pracy nad Biblią zaproszony też był Erazm, ale z jakiś przyczyn odmówił.
- Pracę nad wydanie rozpoczęto w 1502 roku, ostatni tom wydano w 1522. Całość zajmuje 6 tomów: 4 tomy Starego Testamentu po hebrajsku, aramejsku (Targum), w łacinie i grece (Septuaginta); tom 5 zawierający grecki i łaciński Nowy Testament; tom 6 ze słownikami i opisem gramatyki hebrajskiej i aramejskiej.

http://pl.wikipedia.org/wiki/Poliglota_kompluteńska

23. Problemy z Wulgatą (#3, Hk)

Eksponaty

37. Wulgata Klementyńska. Wydanie Wulgaty z 1592 roku autoryzowane przez papieża Klemensa VIII. Wydanie z roku 1616?????. Oryginał. Przechowywane w gablocie szklanej.

Definicje

Wulgata sykstyńska – wydanie Wulgaty z roku 1590 autoryzowane przez papieża Sykstusa V. Wydanie to zawiera bardzo dużo błędów, dlatego jezuici wykupili nakład przez co istniejące dziś egzemplarze są bardzo rzadkie i drogie.

podjęli pracę nad poprawieniem tekstu co zaowocowało wydaniem 1592 roku Wulgaty klementyńskiej.

Biblia Klementyńska – po wydaniu Wulgaty sykstyńskiej jezuici upoważnieni przez kardynałów i biskupów próbowali zapobiec rozprzestrzenianiu się jej, jednocześnie przystępując do poprawienia tekstu. Ich wydanie z 1592 nosi nazwę Biblii klementyńskiej, choć na stronie tytułowej dalej figuruje imię Sykstusa V (*Sixti V*)

Dyskusja

- pierwsze wydania Wulgaty:
Biblia Vulgata Iovaniensis (Wulgata Iowańska) 1547
http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblia_Vulgata_Iovaniensis
- Wulgata Sykstyńska 1590 jako problem - można przedyskutować postawę papieżstwa względem Biblii
- Wulgata papieża Klemensa 1592 - rozwiązanie problemu
- ciekawostka: podobną pracę jak z NT Stephanus wykonał nad manuskryptami Wulgaty, ale katolicy jego pracę olali
- neuVulgata z 1926

24. Przekłady angielskie (#1, H)

Tematyka ważna z dwóch powodów: (1) za sprawą powszechności znajomości angielskiego ludzie interesują się historią Anglii, języka, kultury, historii oraz (2) mimo prześladowań i walk wewnętrznych to właśnie Anglia dała silne wsparcie reformacji.

Eksponaty

38. Przekład Tyndala, 1525. Reprint.

39. Biblia Genewska (Biblia Pielgrzymów) 1560. Reprint pierwszego wydania.

40. Biblia Douay-Rheims, 1582. Reprint katolickiego przekładu z wulgaty.

41. KJV, 1611. Reprint.

42. Hexapia. Wspólne wydaje NT w tłumaczeniu kluczowych Biblii angielskich.

Dyskusja

- Subiektywna historia XVI-wiecznych królów Anglii:
 - 1509-1547 - Henryk VIII
 - Zerwał z Rzymem głównie z powodu swoich problemów małżeńskich - papież nie chciał mu dać rozwodu, a żona nie urodziła mu syna, który mógłby być następcą tronu. Stał więc na czele kościoła anglikańskiego, żądał od księży przysięgi na wierność sobie, jako głowie kościoła. Ale w głębi serca był katolikiem. Mimo to pewna zawierucha w Anglii pozwoliła rozwinąć się ruchom reformacyjnym bazującym reformę na Piśmie Świętym.
 - Za jego życia powstają przekłady Biblii:
 - 1525 - Nowy Testament w przekładzie Tyndalla, druk w Kolonii, mała, wygodna, przemykana do Anglii; Tyndal swoją pracę przytłacił życiem.

- 1535 - Biblia Coverdale'a, Przekład bazujący na pracy Tyndala i innych reformatorów, autoryzowany przez króla; ponad 20 wydań, między innymi autoryzowane Wielka Bibliia czyli ta przykuta łańcuchem, ale dostępna w każdym kościele, aby każdy mógł sobie przyjść i poczytać.
 - 1547–1553 - Edward VI
 - Jak zaczął królować to miał 10 lat, a więc był to dzieciak. Praktycznie rządziła Rada Regencyjna realizująca politykę.
 - Król wychowany został jako protestant, dlatego w czasach jego rządów umacnia się nurtu protestanckiego kościoła anglikańskiego.
 - W 1549 wydany zostaje "Book of Common Prayer" - modlitewnik wraz z katechizmem.
 - 1549 - Jane (Joanna) Grey, króluje przez 9 dni, protestantka, nie chciała się nawrócić na katolicyzm, więc ją ścieli.
 - 1553–1558 - Maria I Tudow
 - Potocznie zwana Krwawa Merry, gdyż była to katoliczka, żona katolickiego króla Hiszpanii, prześladująca protestantów.
 - Reformatorzy muszą z Anglii uciekać, więc to w Genewie wydawana jest Biblia Genewska, 1560 zwana też Biblią Pielgrzymów.
 - 1558-1603 - Elżbieta I
 - Królowała 44 lata, a więc jak na owe czasy to bardzo długo.
 - Za jej życia katolicy wydają we Francji przekład Douay-Rheims (NT 1582, całość 1609) zgodny z teologią Sobory Trydenckiego.
 - 1603-1625 Jakub I
 - Chcąc zakończyć dyskusję o tym, który przekład Biblii jest dobry nakazał opracowanie jednego, wspólnego - i dlatego w 1611 roku powstał przekład autoryzowany przez króla: King James Version; tak ważny dla standaryzacji języka i teologii.
- (#3 Ap) Pokazać podejście w Douay-Rheims na przykładzie Mt 6:11
 - Textu Receptus "*τον αρτον ημων τον **επιουσιον**δος ημιν σημερον*".
 - Geneva Bible (1560) "*Give vs this day our **daily** bread*".
 - Vulgata (1598) „*Panem nostrum **supersubstantialem** da nobis hodie*".
 - Douay-Rheims (1882) "*Give us this **day** our supersubstantial bread*".
 - King James Version (1611) "*Give us this **day** our daily bread*".
 - Biblia Wujka (1599) "*Chleba naszego **powszedniego** daj nam dzisiaj*".
 - Biblia Tysiąclecia V (2000) "*Naszego chleba **powszedniego** daj nam dzisiaj*".
- (#3 W) o tym jak ważna była Anglia dla reformacji !!!

25. Rozwój szaty graficznej Biblii na przykładzie 3 wydań angielskich (#2, H)

Temat ciekawy, ale można go całkowicie pominąć bez straty dla słuchacza.

Definicje

- **Ligatura** – połączone litery alfabetu drukowane bądź kreślone w postaci jednego wspólnego, nowego znaku. W języku polskim praktycznie występuje tylko w niektórych czcionkach (np. Times), w połączenie liter „f” i „i” w sposób taki, w którym kropka nad „i” jest wspólna z zawijasem litery „f”. W angielskim mamy: A + E → Æ,

æ; w niemieckim fs → ß. Z ligatur pochodzą powszechnie używane znaki @ → At i & → Et.

??? Może jeszcze jakiś pojęcia dotyczące technik drukarskich tamtych czasów !!!

Dyskusja

- Inkunabuły były drukowane tak, aby przypominać manuskrypty, krój pisma przypominał łacińskie pismo ręczne, dodatkowo dodawane były ręcznie zdobienia, rysowane były ozdobne akapity.
- W KJV warto zwrócić uwagę na ułatwiające studiowanie genealogie i tabele umieszczone na początku.
- Ale druk się zmienia co widać, gdy położy się obok siebie 3 otwarte Biblije angielskie:
 - Przekład Tyndala 1524?
 - Przekład Genewski 1560
 - Przekład autoryzowany KJV 1611
- Ważne są daty. Warto zauważyć, że przekład Genewski wydaje się być nowoczesny, zaś KJV powraca do starej manieri (np. Ozdobne akapity)
- To samo ćwiczenie warto zrobić dla polskich przekładów: Leopolity, Brzeskiej i ks. Wujka.
- W Biblii Lutera (albo jeszcze lepiej w Biblii Bacha) można zwrócić uwagę na ligatury używane w imieniu Pana, często transkrybowane na **JEsus**.

26. Przekłady niemieckie (#1, H)

Ten temat daje miejsce na dyskusję o reformacji (1, E) oraz historii (1, Hk).

Ekspozyty

43. Nowy Testament w przekładzie Marcina Lutera, 1522. Faksymile
44. Biblia Lutera, 1534. Faksymile pierwszego pełnego wydania Biblii Marcina Lutera. Wydane w Saksonii przez drukarza o nazwisku Hans Luft zawiera drzeworyty Lukasa Cranacha starszego.
45. Ładne wydanie Lutera..... XIX z miedziorytami !!!!!

Definicje

- **Biblia Lutera** – pod tym pojęciem kryje się przekład Marcina Lutera na niemiecki wydany pierwszy raz w 1522 (Nowy Testament) i w 1534 (całość) a poprzez wielokrotne wznowienia mający istotny wpływ na język i kulturę niemiecką.
- **Drzeworyt** – technika graficzna dająca możliwość do druku wypukłego. Drzeworytem nazywa się również rysunek uzyskany tą techniką.
- **Albrecht Dürer** (1471-1528) – niemiecki malarz, grafik, rysownik i teoretyk sztuki, uważany za najwybitniejszego artystę niemieckiego renesansu.
- **Lucas Cranach starszy** – (1472-1553) – niemiecki malarz i grafik epoki renesansu, zwolennik reformacji, przyjaciel Lutera. W pewien sposób konkurent Dürer'a i jednocześnie jego uczeń.
- **Tiara** - papieska korona, składająca się z trzech diademów (obręczy ze złota), wysadzana kamieniami szlachetnymi i perłami, ozdobiona na szczycie małym krzyżem. Symbolizuje władzę papieża nad niebem, ziemią i czyśćcem (światem podziemnym)

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Tiara>

Dyskusja

- Minimum faktów i dat do opowieść o Lutrze:
 - **1483** - urodził się;
 - 1505 – po studiach w wyniku różnych duchowych rozterek (incydent z burzą) wstępuje do zakonu augustianów;
 - 1508 - zostaje wykładowca filozofii moralnej w Wittenberdze;
 - 1510 - jedzie w podróż do Rzymu - dużo przemyśleń o kościele;
 - 1512 - zostaje wykładowcą Pisma Świętego;
 - **1517** - spór o odpusty,
 - 1519 - dysputa lipska z przedstawicielem papieża; spośród 500 słuchaczy wielu się nawraca;
 - 1521 - ekskomunika wydana przez Leona X i edykt cesarza skazujący go na banicję;
 - 1521 - ukrywa się i tłumaczy NT;
 - **1522** - pierwsze wydanie niemieckiego przekładu NT;
 - 1530 - przedłożenie cesarzowi Wyznania Augsburskiego tworzy niezależnie od Rzymu kościoły protestanckie;
 - **1535** - pierwsze wydanie całej Biblii; 1546 - umiera.
- Luter w swoim przekładem ustandaryzował język niemiecki poprzez używanie zwrotów i wyrazów, które były najbardziej rozpowszechnione. Korzystał też z języka, używanego do sporządzania zapisów w kancelariach, gdyż był on najbliższy językowi mówionemu. Może dlatego na wielu pomnikach Lutra w Niemczech jest on przedstawiany jako „twórca języka niemieckiego”.
- Można pokazać modę na piękno wydań XIX-wiecznych, z miedziorytami.
- Stosunek reformatorów do papieżstwa dobrze ilustrują drzeworyty użyte w księdze Apokalipsy Biblii Lutera. Zarówno Kalwin, Luter jak i Zwingli nie mieli wątpliwości, że papieżstwo jest antychrystem albo co najmniej działa w jego duchu. Można pokazać następujące ryciny
 - Apokalipsa X (10) (strona CXCI, czyli 191 bo liczby pisane są cyframi rzymskimi) – dwóch świadków głosi ewangelię i przypadkiem są oni podobni do Lutra i Melanchtona; bestia ma na głowie w tiarę.
 - Apokalipsa, rozdział XI (11) – smok ma na głowie tiarę;
 - Apokalipsa, rozdział XVII (17, strona 196) – Wielka Nierządnicza siedząca na bestii ma na głowie tiarę.

27. Kanon Biblii (#2 W, Ap)

Warto sobie przypomnieć dlaczego 66 czy 72 księgi. Problemem jest Biblia ekumeniczna, ale też księgi w starej BG i KJV.

Ekspozat

46. Tabela obrazująca kanony Pisma Świętego przyjęte przez Żydów, protestantów, rzymskich katolików i kościoły wschodnie.

Zrobić !!!.

Dyskusja

- Ile? $39 + 27 = 66$ A dlaczego inni mają inaczej? $39+7 + 27 = 46 + 27 = 73$
- Wyjaśnienie: 39 – Kanon żydowski ST, choć Żydzi nieco inaczej dzielą i układają te księgi (dlatego mają tylko 24, choć jest to to samo – np. Prorocy mniejsi to jedna księga a nie 12)

- 7 to katolickie księgi wtórnokanoniczne
- kanon 27 ksiąg Nowego Testamentu nie jest dyskutowany (i nie jest prawdą jakoby Luter go podważał, chcąc wyrzucić Apokalipsę czy też List Jakuba).
- Renesansowe wydania reformatorów (np. KJV, BG, Biblia Lutra) zawierały księgi apokryficzne, nie jest więc prawdą jakoby reformacja coś z Biblii wyrzuciła.

28. Kontrreformacja i atak na reformację (#2, Hk, Ap)

Ekspozyty

47. Schemat obrazujący pracę krytyczną nad tekstami greckimi.

http://wojtek.pp.org.pl/pliki/notki/2017-12-11_textus-receptus-i-na/Rozwój%20kontekstowy%20tekstu%20Nowego%20Testamentu.png

Dyskusja

- Postawa reformatorów i ich motywacja jest dobrze wyrażona przez Erazma, w jego wstępie do Nowego Testamentu: *Życzyłbym sobie, aby każda niewiasta mogła czytać Ewangelie i listy świętego Pawła. Aby zostały przetłumaczone na każdy język i były czytane i poznawane nie tylko przez Szkotów i Irlandczyków, ale również Turków i Saracenów... Aby rolnik śpiewał teksty Pisma idąc za pługiem, aby tkacz powtarzał wersety w rytm swego czółenka, aby podróżny mógł rozważaniem opowieści Pism łagodzić trudy swej drogi.* (Wstęp do "Novum Instrumentum omne")
- Postawa kościoła rzymskiego wobec Biblii. Sobór Trydencki, w 1546 określił dwa dekry o Biblii mające w kościele rzymskokatolicką wartość nauczania nieomylnego:
 - Dekret o kanonie – zawierający definicję dwóch równorzędnych źródeł wiary (Biblia oraz Tradycja), oraz definicję rzymskokatolickiego kanonu. Cytat: *„Sobór ustalił, aby do tego dekretu dołączyć wykaz świętych Ksiąg, (...) [tu następuję wykaz 72 tytułów] Jeśli ktoś tych Ksiąg nie przyjmie jako świętych i kanonicznych w całości, wraz ze wszystkimi ich częściami, tak jak w Kościele katolickim są one czytane i przyjmowane w dawnym wydaniu łacińskim Wulgaty, a wspomnianymi Tradycjami świadomie i dobrowolnie wzgardzi, niech będzie wyklęty”.*
 - Dekret o Wulgacie – cytat: *„Ponadto tenże święty Sobór, uważając, że niemało korzyści może wyniknąć dla Kościoła Bożego jeśli ze wszystkich używanych wydań łacińskich Świętych Ksiąg wskaże, które należy uważać za autentyczne, postanawia i wyjaśnia, że starożytne wydanie Wulgaty, które zdobyło uznanie przez długie używanie w ciągu tak wielu wieków w Kościele, jest uważane za autentyczne w publicznym nauczaniu, debatach, kazaniach i wykładach, i żeby nikt nie odważył się ani nie śmiał odrzucić go pod jakimkolwiek pretekstem”.*
- Dyskusja o kanonie: 66, 73 a może więcej?
 - kanon hebrajski: 5 ksiąg Mojżeszowych (*Tora*), księgi 8 proroków (*Newiim*) bo układ jest inny, w tym jedna księga co ma 12 „proroków mniejszych”, 11 ksiąg Pism (*Ketuwim*). Podział zupełnie inny niż w chrześcijańskich wydaniach, ale treść zgodny z kanonem protestanckim ST.
 - Kanon protestancki: 39 pism kanony hebrajskiego ST (ale inaczej podzielone) + 27 pism NT – razem 66 ksiąg.
 - Kanon rzymskokatolicki: 39 pism ST + 7 ksiąg wtórnokanonicznych (czyli: *dołączonych przez kościół RK do kanonu*) + 27 pism NT – razem 73 księgi.

- Często jest tak, że protestanckie wydania Biblii zawierają 7 ksiąg apokryficznych aby ich Biblie były zgodne treściowo z wydaniem rzymskokatolickimi. Księgi te wstawiane są pomiędzy ST i NT (patrz Biblia Gdańska)
- Kanon prawosławny: jeszcze 10 ksiąg oraz Psalm 151.
- Kanony innych kościołów wschodnich (syrjskiego, etiopskiego, koptyjskiego) mają jeszcze więcej, np. Księgę Henocha.
- Zarzuty wobec Lutera: „Luter wyrzucił z Biblii wiele ważnych ksiąg” albo „Luter chciał wyrzucić z Nowego Testamentu List Jakuba i Apokalipsę”. Fakty: wszystkie wydania Biblii Lutra zawierały księgi zgodne z później przyjętym kanonem katolickim, gdyż przed Soborem Trydenckim nikt nie określił kanonu. Wątpliwości odnośnie kanoniczności Listu Jakuba i Apokalipsy Luter wyrażał w formie rozważań z przyjaciółmi, ślady tego znajdują się w jego korespondencji.
- Oświeceniowe (a więc XIX wiek) ataki
 - Brooke Westcotta i Fentona Horta - i ich wydanie NT z 1881
- Tekst Nestle-Alanda (NA, NA27) – potoczna nazwa wydawanych od końca XIX wieku tekstów greckich Nowego Testamentu („*Novum Testamentum Graece*”) wydawanych przez Instytut Badań Tekstu Nowego Testamentu. Na tych wydawaniach (obecnie wydane 28 oznaczane jest jako NA28) bazuje większość współczesnych przekładów NT.

29. Osobista Biblia Jana Sebastiana Bacha (#3, W, H)

!!!! dopisać

Definicje:

- Pietyści - ... !!!! tu to powinno być bo Bach był pietystą, pietyści też są pod Cieszynem
- Purytanie - ...
- faksymile osobistej Biblii Bacha
- Bach podpisał się na stronie tytułowej: w rogu jest jego autograf i data 1733
- to nie tylko Biblia ale również komentarz teologiczny Abrahama Colovi. -> kolumna. 45 (numerowane są kolumny a nie strony) - jest tam werset o Gen 4:2 Kainie "Und sie fuhr fort und gebar Habel, seinen Bruder. Und Habel ward ein Schäfer, Kain aber ward ein Ackermann". BT: "A potem urodziła jeszcze Abla, jego brata. Abel był pasterzem trzód, a Kain uprawiał rolę". Widać, że dużą czcionką jest tekst Pisma, a małą komentarz do tego wersetu.
- pieczęć seminarium w St. Luis z 1938 roku - kolumna 7
- uwawa Bacha - kolumna 27
- wykreślenie przez Bacha błędnego komentarza do Gen 3:6 - kolumna 31
- Fragment wykorzystany w kantatach
- Widerstehe doch der Sünde, BWV 54 (1711), Przeciwdziałaj się grzechowi
- Siehe zu, dass deine Gottesfurcht nicht Heuchelei sei, BWV 179 (1723 rok), Bacz, aby pobożność twoja nie stała się obłudą

- Poniżej oddaję układ tego w tekście aby łatwiej było to znaleźć

Genesis 3:6 (Biblia Lutra 1545, układ w Biblii Bacha
 [-----] und nahm von der Frucht und aß
 [-----]
 [-----]
 und gab ihrem Mann auch davon,
 [-----]
 [-----]
 [-----] und er aß. [-----]
 [-----]
 [-----]

-

- Księga Rodzaju 3:6, wg. Biblii Gdańskiej
- (6) A gdy kobieta spostrzegła, że owoc drzewa był dobry do jedzenia
- i miły dla oka, a drzewo godne pożądania dla zdobycia wiedzy,

[-----] wzięła z niego owoc i zjadła;
 [-----]
 [-----]
 dała też swemu mężowi, który był z nią;
 [-----]
 [-----]
 [-----] i on zjadł. [-----]
 [-----]

- poprawka błędu drukarskiego - kolumna 47, 381
- podkreślenia - kolumna 281, 282
- koniec I części - kolumna 2378
- Psalm 225 (w drugiej części)
- Ps 150 - kolumna 873
- Komentarz Bacha do 1Krn 25
„Ten rozdział stanowi rzeczywisty fundament wszelkiej podobającej się Bogu muzyki kościelnej”.
- Komentarz Bacha do 1 Kronik 28:21
„Znakomity dowód na to że, poza innymi elementami nabożeństwa, muzyka także została ustanowiona przez Ducha Bożego za pośrednictwem Dawida”.
- Komentarz Bacha do 2 Kronik 5:13
„Tam, gdzie jest nabożna muzyka, Bóg zawsze jest obecny ze swoją łaską”.
- Historia Biblii Bacha:
 - 1830 - rodzina Frankenmuth nabywa Biblię Bacha w 1830 roku w Michigan
 - 1934 - pastor Christian G. Riedel rozpoznaje w posiadanej przez rodzinę Frankenmuth osobistą Biblię Bacha
 - 1938 rodzina Frankenmuth przekazuje do Concordia Seminary Library in St. Louis, Missouri gdzie jest przechowywana do dziś
 - 1997 - powstaje projekt wydania faksymile Biblii
 - 2016 - druk faksymile Biblii w drukarni diecezjalnej w Peplinie.

Dział #5: Polskie przekłady

30. Polskie przekłady renesansowe (#1, H)

„Polacy nie gęsi i swój język mają” ale tak poważnie to miejsce na pokazanie bogactwa historii polskiego renesansu, oraz reformacji w Polsce.

Eksponaty:

48. Nowy Testament w przekładzie Stanisława Murzynowskiego, 1551. Faksymile.
49. Biblia Leopoldy, 1561. Faksymile.
50. Biblia Brzeska, 1563. Faksymile.
51. Biblia w przekładzie Szymona Budnego, 1573. Faksymile.
52. Nowy Testament w przekładzie ks. Jakuba Wujka, 1592. Faksymile.
53. Biblia w przekładzie ks. Jakuba Wujka, 1599. Faksymile.
54. Biblia Gdańska, 1632. Reprint.
55. Biblia Gdańska, jakieś wydanie z 1888888 – szwabacha? Berlin???

Definicje

- Luteranizm – doktryna teologiczna zapoczątkowana w Wittenberdze przez Marcina Lutra i skupionych wokół niego reformatorów, której przejawem są kościoły luterzańskie.
- Kalwini – reformacyjny kierunek teologiczny wypracowany w Genewie przez Jana Kalwina i jego zwolenników obecny dziś w kościoła reformowanych, kalwińskich, presbiteriańskich, ale również baptystycznych i konserwatywnych wspólnotach wolnych.
- Arianizm – nurt teologiczny w chrześcijaństwie odrzucający katolicką naukę o Trójcy Świętej. W pierwszych wiekach kościoła utożsamiany z nauką żyjącego w III wieku Ariusza z Aleksandrii, w czasach reformacji z jednym z nurtów protestantyzmu.
- Jezuici (łac. *Societas Iesu*) – męski papieski zakon apostołski założony w połowie XVI w. przez Ignacego Loyolę. Cechą charakterystyczną jest dyspozycyjność do służenia papieżowi we wszelkich możliwych dziedzinach, a zwłaszcza w zadaniach najtrudniejszych; w związku z tym nie ma ściśle ustalonego zakresu działania, gdyż wyznaczają go znaki czasu. Było i jest najpotężniejszym, a obecnie też najbardziej liberalnym zgromadzeniem zakonnym.

Dyskusja

- Historia Polski a historia polskiej reformacji: Jagiełło, Zygmunt Stary, Zygmunt August, Konfesja Sandomierska i ugoda Warszawska, sejm w Piotrkowie.... !!!!
- 1823 – pierwsze wydanie Biblii Gdańskiej współczesną czcionką.
-
- Reformacja w Polsce
 - od 1525? roku nabożeństwa w Gdańsku wg. tego jak nauczał dr Luter w Wittenberdze
 - postawa szlachty polskiej
 - 1555 - sejm w Piotrkowie - postulat szlachty protestanckiej dotyczące uniezależnienia kościoła w Polsce od papieża
 - Konfesja Sandomierska 1570 - wspólne wyznanie ewangelików polskich
 - Wiki: Konfesja sandomierska

- Konfederacja warszawska (1573) - uchwała sejmowa dająca gwarancję wolności wyznania
- Wiki: Konfederacja warszawska
- Stanisław Murzynkowski
 - student w Wittenberdze
 - sekretarz na dworze księcia Albrecht Hohenzollern
 - pierwszy polski przekład NT z języka greckiego z 1545 roku
- Wyścig - kto pierwszy wyda, ten zarobi, bo content is king
 - Biblia Leopoldy, czyli ks. Nycz z Lwowa, bał się wydać pod nazwiskiem
 - Biblia Brzeska - opowiedzieć historię sfinansowania nakładu przez Michała Radziwiła i spalenia nakładu przez Michała Radziwiła syna
 - jeden z egzemplarzy zachował się w kościele ewangelickim w Katowicach
 - przekład Budnego - Arianie, współpraca z rabinami
- kontrreformacja w Polsce – Hozjusz i te klimaty
- przekład ks Wujka i jego uzgadnianie z Biblią Klementynką po śmierci tłumacza
- przekład Biblii Gdańskiej 1632 - jej wpływ na kościół w Polsce, jej uwspółcześnienie w 2014 roku
-
- !!!!! posprzątać !!!!!
-
-
- Bardzo dobry serwis o Bibliach Polskich
<http://bibliepolskie.pl>
- Bardzo dobry serwis o polskich przekładach Nowego Testamentu
<http://www.psnt.pl>

31. Przekłady słowiańskie (#3, Hk)

Temat ciekawy, gdy wśród zwiedzających pojawia się ktoś ze wschodu: Ukrainiec albo Białorusin a coraz więcej ich w Polsce. Można też pogadać o historii Polski.

Ekspozyty:

56. Biblia kralicka. Faksimile pierwszego całościowy przekład Biblii na język czeski dokonanego z języków oryginalnych w latach 1579–1594.
57. Biblia Ostrogska. 1581. Faksimile pierwszego pełnego wydania wszystkich ksiąg Pisma Świętego przetłumaczonego na język cerkiewnosłowiański z Septuaginty.
58. Ikona przedstawiająca Cyryla i Metodego. !!!! może na tym jest Nomina Sacra? Fajnei by było !!!

Definicje

- **Język staro-cerkiewno-słowiański** – najstarszy literacki język słowiański, formujący się od połowy IX wieku i oparty głównie na słowiańskich gwarach z dzisiejszych okolic Macedonii. Język ten stał się podstawą literacką języków: bułgarskiego, rosyjskiego, serbsko-chorwackiego, jest spokrewniony ze współczesnym językiem bułgarskim i macedońskim. Św. Cyryl i św. Metody, w X uczynili go językiem liturgicznym chrześcijan obrządku słowiańskiego.
- **Święty Cyryl i Święty Metody** - pochodzący z Grecji lub Macedonii misjonarze, którzy w IX wieku prowadzili misje chrystianizacyjne na ziemiach zamieszkanym przez

Słowian. Działalność misyjna natrafiała na opór struktur kościoła łacińskiego, przez co Cyryl był nawet więziony przez duchowieństwo niemieckie.

- **Cyrylica** – pismo alfabetyczne służące do zapisu języków wschodniosłowiańskich, większości południowosłowiańskich i innych, współcześnie używane w języku rosyjskim, bułgarskim, serbskim, przez jakiś czas cyrylicom zapisuje się też pismo kazaskie i uzbeckie, a nawet niektóre języki tureckie.
- **Głagolica** – najstarsze pismo słowiańskie, którego stworzone przez Cyryla i Metodęgo, którzy w IX wieku za jego pomocą zapisywali teksty liturgiczne dla Słowian. Bazuje na greckim alfabecie.

Dyskusja

- Przy okazji można też przedyskutować historyczny problem: czy dobrze, że Mieszko przyjął chrzest od łacińskich Czechów? Mógł przecież od prawosławnych Morawian, albo łacinników z Niemiec. Bo wszystko to się działo jeszcze przed schizmą wschodnią w 1054 roku.
- Wpływa kościoła wschodniego na Polskę w IX i X wieku. Był i był spory, skoro na terenie Polski Piastów operowali wschodni biskupi. -> znaleźć źródło!!!

32. Zachęta do studiowania Pism (#3, W)

Opracować temat, który będzie zachętą do studiowania Pism zarówno dla ludzi zainteresowanych religią jak i dla wierzących, którzy mogli by się poprzez rozwój rozwijać 😊

Eksponaty:

??

Definicje

Dyskusja

- Pokręcmy się wokoło 2Tm3:16-17, bt *Wszelkie Pismo [jest] przez Boga natchnione i pożyteczne do nauczania, do przekonywania, do poprawiania, do wychowania w sprawiedliwości - aby człowiek Boży był doskonały, przysposobiony do każdego dobrego czynu.*
- Popatrzmy na rękę, na swoje 4 palce i kciuk: Pismo Święte można:
 - Czytać (zapoznać się z treścią)
 - Słuchać (dziś jest łatwo, bo są ebooki, superprodukcje, syntezatory w smartphonach)
 - Studiować (wchodzić w głąb, badać słowa, znaczenia, związki frazeologiczne, struktury)
 - Uczyć się na pamięć
 - Rozważać (kciuk – pracując z każdym innym palcem umożliwia nam chwytnie; rozważanie to zastanawianie się nad czym w sposób, w który ma to wpłynąć na życie)
- (#2, E) Katolikom warto pokazać postawę Marii, która słysząc słowa proroczw i aniołów ... (czytamy: Ewangelię Łukasza 2:19) *Maryja zachowywała (συντηρέω, syntēreō) wszystkie te sprawy i rozważała (συμβάλλω, symballō) je w swoim sercu.*

33. Współczesne przekłady polskie (#1, E, H, Hk)

Przez wieki (XVII, XVIII i XIX) kluczowe dla kościoła w Polsce, i dla polskiej kultury znaczenie miały przekłady ks. Wujka z 1599 roku i protestancka Biblia Gdańska z 1632. Oba wielokrotnie wznawiane nie wytrzymały zmian naszego języka które dokonały się na początku XX wieku. Zmiany na świecie sprawiają, że język też się zmienia – potrzebne są więc ciągle nowe przekłady, aby zamysł Boga przekazany przez apostołów i proroków był czytelny dla ludzi.

Ekspozyty:

59. Biblia Tysiąclecia, wydanie II, 1971.
60. Biblia Tysiąclecia, wydanie III, 1980.
61. Biblia Tysiąclecia, wydanie V, 1999.
62. Biblia Tysiąclecia, wydanie „szwedzkie”.
Bardzo rzadka, nieautoryzowana wersja bez apokryfów.
63. Biblia Warszawska, wydanie z 1975 roku.
64. Uwspółcześniona Biblia Gdańska, edycja bezpłatna.
65. Słowo Życia. Parafraza Nowego Testamentu.
66. Biblia Ślązaka.
67. Dobra czytanka wg. ziomka Janka.
68. Biblia motocyklisty, Biblia metalowca.
Wydania specjalne NT w przekładzie pastora Pawła Zaręby.
69. Przekład interlinearny NT w wydaniu Vocatio.
70. Przekład Toruński Nowego Przymierza, 2017.

Definicje

- **Biblia Tysiąclecia** – polski, katolicki przekład Biblii z języków oryginalnych zainicjowany przez benedyktynów tynieckich z Krakowa, wydany przez Pallottinum po raz pierwszy w roku 1965. Pierwsze tłumaczenie całej Biblii na język polski w Kościele katolickim od ponad 350 lat, czyli od Biblii ks. Wujka, pierwsze tłumaczenie w całości z języków oryginalnych.
- **Biblia Warszawska** – do niedawna najpopularniejszy w Polsce protestancki przekład Pisma Świętego zwany też „brytyjką” od faktu, że przygotowany był w 1975 roku przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne w Warszawie, aby dać protestantom nowy przekład w miejsce używanej, a coraz trudniejszej do zrozumienia Biblii Gdańskiej. Biblia Warszawska a zwłaszcza jej NT drukowany i rozprowadzany był przez wiele lat przez polskich Gedeonitów.
- **Konkordancja** – alfabetyczny spis wyrazów znajdujących się w jakimś dziele literackim, w szczególności w Biblii, jej części lub w księdze. Obecnie w zaniku w uwagi rozpowszechnienia się tekstów cyfrowych i cyfrowych systemów wyszukiwania.
- Konkordancja Stronga - > może w innym dziale to dać? !!! Zawiera 8674 hebrajskich słów użytych w ST i 5624 słów greckich w NT.
- Słownik Webstera - !!!!
- **Przekład interlinearny, interlinia** – tłumaczenie, w którym obok siebie znajdują się: oryginał i dosłowne tłumaczenie kolejnych. Dodatkowo przy każdym słowie mogą być też umieszczone inne informacje, takie jak zapis fonetyczny lub kody gramatyczne słowa.

- **Przekład dosłowny** – przekład, w którym próbuje się oddać słowo za słowo, z (o ile to możliwe) dokładnym oddaniem stylu gramatycznego każdego słowa.
- **Przekład literacki** – przekład, w którym tekst literacki ukształtowany w jednym języku zostaje zrekonstruowany w systemie innego języka naturalnego.
- **Parafraza** – swobodna przeróbka tekstu lub tłumaczenia, która rozwija lub modyfikuje treść oryginału, zachowując jednak jego zasadniczy sens.
- **Uwspółcześnienie** – dostosować starego tekstu do wymogów współczesnego języka.

Dyskusja

- (#2, #3, K, Hk) Historia Biblii Tysiąclecia w skrócie:
 - 1965 – pierwsze wydanie, czasem złośliwie nazywane „*Biblią Tysiąca błędów*” (ks. Dąbrowski)
 - 1971 – wydanie II, mocno poprawione, zawierające w ST imię Boga oddane jako „Jahwe”.
 - 1980 – wydanie III, dość duży nakład, czasem nawet da się je kupić
 - 1984 – pojawienie się w grupach oazowych i protestanckich zborach „szwedzkie” wydania, w taniej, plastikowej oprawie. Szacowany nakład to ponad 600 tys. więc dzięki inicjatywie ks. Blachnickiego (bo on to załatwił u szwedzkich protestantów) Biblia staje się dostępna w narodzie.
 - IV wydanie związane było z zmianą technologii druku w wydawnictwie Pallotinum. Treść ta sama ale nieco inna szata graficzna (warto porównać).
 - 1999 - V wydanie po poważnej rewizji tekstu, z równoczesną rewizją przypisów i wstępów.
 - Obecnie (2018) trwa dyskusja, czy będzie IV wydanie, czy też historia Tysiąclatki zakończy się na wydaniu V. W środowiskach katolickich modna zaczyna być „*Biblia Paulistów*” jako nowszy, bardziej współczesny przekład.
 - Bardzo dobra praca opisująca historię Tysiąclatki – polecam: „*Ks. dr Rajmund Pietkiewicz, Biblia Tysiąclecia w tradycji polskiego edytorstwa biblijnego*” [http://wojtek.pp.org.pl/pliki/notki/2016-11-26 Biblia-Tysiąclecia/Pietkiewicz-BT.pdf](http://wojtek.pp.org.pl/pliki/notki/2016-11-26_Biblia-Tysiąclecia/Pietkiewicz-BT.pdf)
- Problemy z Biblią Tysiąclecia
 - (#3, H) Ponieważ język Tysiąclatki wyraźnie zrywał z tradycją ks. Wujka przyjęcie tej Biblii napotykało na opór Polaków Z czasem jednak ten język stał się wzorem języka biblijnego w Polsce.
 - (#3, Ap) BT to przekład konfesyjny. !!!!! OPISAC fajnie jest porównać przypis do Mt 28:19 w III i V wydaniu bo widać, że coraz bardziej fałszują (podobnie z przypisem do Gen 3:15, a może i do Gen 8 (potop)).
- UBG i- historia Józefa Westa, misjonarza, który przyjechał do Polski na początku lat 90-tych z Teksasu. Nauczył się Polskiego, zaczął czytać Biblię Warszawską, i Biblię Tysiąclecia ale nie znajdował w niej wielu znanych mu fragmentów (w będąc bardzo konserwatywnym chrześcijaninem wychowany jest na KJV). Zaczął więc czytać BG ale zauważył, że Polacy go nie rozumieją. Wpadł więc na pomysł aby odnowić nasz zabytek kultury, wychodząc z założenie, że BG jest dobrze przetłumaczony. I dlatego mamy dziś UBG – stary przekład (bazujący na TR – to jest ważne) ale w nowej, a nawet nowoczesnej szacie językowej.
 - Słowo Życia- to dobry przykład parafrazy Biblii. Cytuję tu Ef 1:13-14 podkreślając uproszczenia względem BW:
Dzięki Niemu również i wy usłyszeliście dobrą nowinę o zbawieniu i zaufaliście

Mu. A na dowód tego, że **jesteście własnością Boga**, zostaliście opieczętowni obiecany Duchem Świętym. Jego obecność w nas jest **gwarancją** aż do czasu odkupienia, że na pewno otrzymamy od Boga obiecane dziedzictwo. A wszystko to na chwałę Jego **wspaniałości!**

- To samo w trudnym przekładzie UBG
W nim i wy **położyliście nadzieję**, kiedy usłyszeliście słowo prawdy, ewangelię waszego zbawienia, w nim też, gdy uwierzyliście, **zostaliście zapieczętowni** obiecany Duchem Świętym, który jest **zadatkim** naszego dziedzictwa, aż nastąpi odkupienie nabytej własności, dla uwielbienia jego **chwały**.
- (#1, H) Czy parafrazy typu: „Dobra czytanka wg ziomka Janka” mają sens? A Biblia Ślązaka bazująca na przekładzie ks. Wujka (bo gwara śląska podobna jest do język staropolskiego, tylko słownictwo jest inne)? Zamiast dyskusji warto przeczytać zwiędzającym fragment:
 - (J 4:9 wg ziomka Janka):
Musiał przebić się przez Samarię. Kiedy dotarł do samarytańskiej wioski blisko działki, którą Jakub odpalił swojemu synowi Józkowi, była tam studnia Jakuba, więc Jezus zmachany podróżą, glebnał se przy niej. To było koło południa. A tu wbija się samarytańska laska, żeby nabrać wody. Jezus zagaił do niej: Dasz mi się napić? Bo jego ekipa poszła do miasta, żeby kupić żarcie. Wtedy ta panna powiedziała mu: Pogięło cię? Jesteś Żydem i prosisz mnie, Samarytankę, o wodę?
- Konfesyjność przekładów na przykładzie Rz 5:1 albo Mt 28:19
 - Różnica w rozumieniu pojęcia „zbawienie”
 - Biblia Tysiąclecia: *Dostąpiwszy więc usprawiedliwienia dzięki wierze, **zachowajmy** pokój z Bogiem przez Pana naszego, Jezusa Chrystusa;*
 - Przekład dosłowny (turuński): *Będąc więc uznani za sprawiedliwych z wiary, **pokój mamy** z Bogiem przez Pana naszego Jezusa Chrystusa,*
 - To jak? Mamy pokój z Bogiem, czy też mamy (polecenie) zachowywać pokój z Bogiem?
 - Różnica w koncepcji kościoła:
 - Biblia Tysiąclecia: ***Idźcie** więc i **nauczajcie** wszystkie narody, **udzielając im chrztu** ... **Uczcie** je zachowywać ...*
 - Przekład dosłowny (toruński): ***Idąc** więc, **uczyńcie** uczniami wszystkie narody, **chrzcząc** je ... **ucząc** je przestrzegać ...*
 - To jak? 4 polecenia (*idźcie, nauczajcie, chrzczcie i uczcie*)? A może jedno: **uczyńcie** opisane 3 imiesłowami, jak należy je robić (*idąc, chrzcząc i nauczając*). Poważna różnica dogmatyczna.
- Interlinia i przekład dosłowny – warto wyjaśnić te pojęcia na przykładach pokazując dlaczego warto zaglądać do interlirii albo przekładu dosłownego
 - Biblia Tysiąclecia
*Troszczmy się o siebie wzajemnie, by się zachęcać do miłości i do dobrych uczynków. Nie **opuszczajmy** (przełożono jako czasownik?) naszych wspólnych zebrań, jak się to stało zwyczajem niektórych, ale zachęcajmy się nawzajem, i to tym bardziej, im wyraźniej widzicie, że zbliża się dzień.*
 - Pastor Zaręba
*Myślmy o sobie nawzajem, jak pobudzać się do miłości i dobrych uczynków. Nie **opuszczajmy** przy tym wspólnych spotkań, co jest u niektórych w*

zwyczaju, lecz dodawajmy sobie otuchy, i to tym bardziej, im wyraźniej widać, że zbliża się ten Dzień.

- Biblia Warszawska
*I baczmy jedni na drugich w celu pobudzenia się do miłości i dobrych uczynków, nie **opuszczając** wspólnych zebrań naszych, jak to jest u niektórych w zwyczaju, lecz dodając sobie otuchy, a to tym bardziej, im lepiej widzicie, że się ten dzień przybliża.*
- Przekład dosłowny (toruński)
*I przypatrujmy się jedni drugim, aby pobudzać się do miłości i dobrych czynów, nie **porzucając** (tu jest imięstów !) naszych wspólnych zgromadzeń, jak to u niektórych jest w zwyczaju, ale zachęcajmy się; i to tym bardziej, im wyraźniej widzicie, że zbliża się ten dzień.*
- To jak to jest: czy nieopuszczanie wspólnych zebrań jest **nakazem**, czy też nakazem jest okazywanie sobie troski, pobudzanie do miłości i dobrych uczynków, a nie opuszczanie zebrań jest metodą do tego okazywania troski?

34. Nauczajcie czy uczyńcie uczniami – dbałość o szczegóły (#1, W)

Pokazać problem z Mt 28:18 – ale też wyjaśnić

35. Biblia na świecie – działalność Biblijne Stowarzyszenie Misyjne (#3, W)

Ekspozyty

71. Biblia dla Chakasów. Przekład opracowany przy współpracy polskiego Biblijnego Stowarzyszenia Misyjnego.
72. Biblia dla ludu Seimat. Przekład opracowany przy współpracy polskiego Biblijnego Stowarzyszenia Misyjnego.

Dyskusja

- Języki na ziemi: w latach 80 było jeszcze 6 tys. Języków na ziemi a Biblia (co najmniej kilka ksiąg) była przetłumaczona na 2 tys. z nich. Dziś jest przetłumaczona już tylko 4 tys. języków (grupy etniczne i narody giną) a Biblia jest przetłumaczona na 4 tys.
- Mt 24:14
Ewangelia o królestwie będzie głoszona po całej ziemi na świadectwo wszystkim narodom. I wtedy nadejdzie koniec.
A niektórzy chrześcijanie z tego wersetu wnioskuje, że dobrze jest przetłumaczyć Biblię na wszystkie języki, aby każdy naród miał możliwość poznania jej. Nie polemizując z tym warto zauważyć, że literatura ma istotny wpływ na życie każdego narodu, a posiadanie własnego przekładu Biblii niewątpliwie ułatwia szukanie i poznawanie Boga.
- Biblijnego Stowarzyszenia Misyjnego
 - Biblia dla Chakasów – 7 lat pracy Michała i Agnieszki Domagałów i jest!
 - Biblia dla ludu Seimat - Beata Woźny i 18 lat jej pracy na wyspach Ninigo na Pacyfiku (Papui Nowa Gwinea). Praca trudna, bo zaczęli od alfabetyzacji – stworzenia języka pisanego.
 - Biblia dla Tuaregów – ciekawy problem: dlaczego dla tego języka przyjęto alfabet łaćniński a nie arabski? Bo Tuaregowie uważają Francuzów, za kulturę

wyższą, a ci posługują się alfabetem łacińskim. Używanie Biblii z łacińskimi literkami jest wyróżnieniem względem tych, co czytają Koran po arabsku.

- Więcej:
<http://bsm.org.pl/artykuly/biblia/>
<http://bsm.org.pl/projekty/>

36. Biblia a nowe media (#1, E)

Ekspozyty:

73. Na komputerze wskazać adresy dobrych serwisów internetowych:

74. Wskazać na dobre aplikacje na Androidowe Smartfony i iPhone

Spis eksponatów

Kamienne tablice z 10 przykazaniami zapisanymi w paleohebrajskim. Replika., 4

Manuskrypt hebrajskiego pisma spółgłoskowego., 4

Papirus jako nośnik pisma., 4

(dokończyćcccccc)

Przykłady polskich tekstów zapisanych spółgłoskowo.

Karta A4., 5

Tabliczki z pismem klinowym., 4

Indeks definicji

Biblia, 4

Kodeks, 4

Kodeks Leningradzki, 5

Kodeks z Aleppo, 5

Masora, 4

Masoreci, 4

(dokończyćcccccc)

Pergamin, 4

Pismo spółgłoskowe, 5

Pismo Święte, 4

Welin, 4

Zwój, 4

Tablica chronologii

-1500

-1000

-500

-300

0

50

100

350

1453

1517

(dokończyćcccccc)